

Hoofstuk 1: Komposisie van die navorsingslandskap

*Doing research is as uplifting, inspiring, exhausting, and hurting,
as it is to do writing. Those who are called to do it will continue
to do so because it gives meaning, in spite of, and through suffering*
- Muller, Van Deventer & Human (2001:90)

1.1 INLEIDENDE OPMERKINGS AANGAANDE EIE POSISIONERING

Enige reis begin met 'n stel waardes wat daardie reis onderlê. In hierdie geval vorm dié stel waardes die vertrekpunte waarbinne ek my eie “verstaan” van die werklikheid posisioneer, maar vorm ook die bakens langs die pad wat bepaal in watter rigting die reis sal verloop. Arnheim (1986) beskryf komposisie as die manier waarop kunswerke deur middel van vorm, kleur en beweging aanmekaar gesit word. Indien hierdie metafoor gebruik sou word dien hierdie hoofstuk as uiteensetting vir die komposisie van die reis van die navorsingslandskap of navorsingsreis.

Die dilemma is dat epistemologiese vertrekpunte dikwels so vervleg is dat dit moeilik is om 'n logiese struktuur te verskaf aan die verskillende gekose uitgangspunte. Tog is elke aspek 'n belangrike deel in die komposisie van die geheel van die navorsingslandskap. Verder is die volgende twee afdelings nie slegs 'n sameflansing van 'n aantal relevante kwessies nie, maar maak ek as navorser 'n definitiewe keuse vir elke aspek wat hier beskryf word as 'n uitgangspunt waarvolgens ek die navorsing aanpak.

Ek is van mening dat enige navorser wat poog om met integriteit navorsing te doen nie 'n wetenskaplike paradigma of navorsingsproses kan kies wat los staan van sy of haar eie wêreld- of mensbeskouing of oortuigings nie. Daarom vind ek

my tuis in 'n narratiewe pastorale teologie wat ingebed is in 'n postfundamentele benadering tot teologie, met spesifieke klem op die feministies-kontekstuele, bemagtigende en profeties-bevrydende aard van teologie. Ek oefen ook die keuse uit om vanuit 'n sosiaal-konstruksionistiese paradigma na die mens en die wêreld te kyk. Binne hierdie benadering lê die toepaslike keuse vir my by 'n narratiewe-kwalitatiewe deelnemende navorsingsproses aangesien ek van mening is dat hierdie navorsingsproses die waardes wat binne die sosiaal-konstruksionistiese paradigma voorkeur geniet, tot hulle reg laat kom en in ooreenstemming is met die epistemologies-teologiese uitgangspunte wat ek voorstaan.

1.2 EPISTEMOLOGIES-TEOLOGIESE VETREKUNTE

Eric Springsted (1998:49) beskryf teologie as spiritueel aangesien dit die bevordering van die toestand van die gees is, of aan die bevordering van die toestand van die gees verbonde is. Volgens hom loop teologie en spiritualiteit hand aan hand aangesien ons nie net oor God dink nie, maar dat ons in dieselfde asem as waaroor ons oor God dink by God betrokke is op so wyse dat ons gees deur hierdie betrokkenheid aangeraak word. In daardie sin is teologie uniek aan ander wetenskappe, aangesien die teologiese denke verbonde is aan veranderinge by die denker wat vanuit 'n aktiewe verhouding met God afkomstig is. Volgens hom is daar geen ander wetenskap waar mens die potensiaal het om te word soos dit wat jy bestudeer nie (Springsted 1998:50). Daarom handel die inhoud van teologie ook oor die verbetering in die gees wat gelowiges as die gevolg van God se betrokkenheid in hul lewens identifiseer (Springsted 1998:55). Verder beskryf hy (sien Springsted 1998:55) teologie as *“critical reflection on religious experience, whether one’s own or somebody else’s”*. Hierdie kritiese refleksie oor geloofservarings sou kon tuiskom in die veld van die praktiese teologie.

1.2.1 Praktiese teologie

Die kernvraag wat die praktiese teologie gerig tot die mens in ons dag moet vra, is volgens Heitink (1993:285) die vraag na die betekenis van die lewe. Hierdie is volgens hom nie 'n vraag wat uit luuksheid gebore is nie, maar wat gewortel is in angs en hooploosheid. Die soeke na betekenis is verwant aan die soeke na God, maar ook aan die soeke na die teenwoordigheid van belangrike ander aspekte in 'n persoon se lewe (vergelyk Heitink 1993:285).

Browning (1996:3) skryf dat daar 'n tyd was toe daar die spot gedryf is met die blote gedagte aan praktiese teologie en dat dit alles behalwe 'n statussimbool was om as 'n praktiese teoloog bekend te staan. Tog wil dit lyk asof dinge besig is om te verander na gelang die epistemiese klimaat van die akademiese wêreld verander. Al meer klem word daarop geplaas om nie net praktykgerig te wees nie, maar reflektief met die praxis om te gaan. Hy beskryf daarom ook sy werk aan die een kant as geloofsgeoriënteerde praktiese filosofie, en aan die ander kant as praktiese filosofie van geloof. Browning (1996:6) is van mening dat daar 'n verskeidenheid akademië en selfs teoloë is wat van mening is dat 'n sogenaamde praktiese teologie onmoontlik is, aangesien die woord teologie spreek van 'n esoteriese, misterieuse wêreld en daarom onmoontlik nie prakties kan wees nie.

Hy (Browning 1996:60) beskryf die proses van praktiese teologie as volg: Alle teologiese handeling is gelaai met teorie. Sodra 'n krisistyd aanbreek word daar gereflekteer oor die inhoud van die teorie. Konfessioneel georiënteerde gelowiges mag dalk net hier stop en vassteek by dieselfde inhoud; terwyl meer kritiese interpreteerders dalk mag begin soek na nuwe betekenis vir ou teorieë of aannames. Daar is dus 'n voortdurende beweging van praktyk na teorie en weer terug na praktyk. Browning (1996:7) is van mening dat praktiese teologie nie bloot as 'n subafdeling van teologie gesien kan word nie, maar dat teologie as sodanig prakties van aard is. Teologie as geheel is fundamenteel praktiese

teologie en bestaan volgens hom uit vier subbewegings naamlik beskrywende teologie, historiese teologie, sistematiese teologie en strategies praktiese teologie, asook alle ander teologiese velde.

Riet Bons-Storm (1998:14) beskryf praktiese teologie as geloof in konteks geleef. Drie bestanddele kom na vore in hierdie “in konteks geleefde” geloof, naamlik die tradisie, die konteks waarin ons elke dag leef wat ons geloof ten diepste beïnvloed en die aanraking van die Heilige Gees wat mense se harte oopmaak. Praktiese teologie, volgens Bons-Storm (1998:15), is besig met die vraag na hoe mense in hulle verskeie kontekste en situasies as gelowiges kan leef en kan bydra tot die vernuwing van lewe – persoonlik, gemeenskaplik en wêreldwyd – volgens God se droom. Sy (Bons-Storm 1998:23) sê verder dit is die taak van praktiese teologie om mense te help om nuwe verhale in hul lewens te help ontdek en ‘n stem aan hierdie verhale te gee. Dit is na my mening ook die spesifieke taak van narratiewe pastorale teologie (sien 1.3.2).

Denise Ackermann (1998:80) verkies om vanuit haar konteks nie te praat van ‘n feministiese praktiese teologie nie, maar wel van ‘n feministiese teologie van praksis. Die hart hiervan lê in ‘n hermeneutiek van heling. Die doel van ‘n feministiese bevrydingsteologie binne die praktiese teologie is juis om die kerk voor te hou as ‘n bevryde gemeenskap, ‘n liggaam bestaande uit ‘n verskeidenheid van lede, wat deur geloof in Jesus Christus opsoek is na bevryding van die onderdrukte in beoefening van die waardes van God se koninkryk (1998:81). Die taak van die praktiese teologie is dus nie om soos dikwels in die verlede onbewustelik aan die kant van verwonding te staan nie, maar bewustelik aan die kant van heling.

Elaine Graham (1998:141) beskryf praktiese teologie as “krities” en “rekonstruktief”. Dit begin altyd met ervaring, poog om ‘n individuele verhaal binne ‘n sosiale of kollektiewe konteks te plaas, stel vas waar die persoonlike verhaal in verhouding tot ander verhale van geloof is en moedig die uitbou van

nuwe praktyk-modelle aan wat nuwe visies van geloof omsluit. Indien hierdie definisie van praktiese teologie as 'n werkbare definisie verstaan word, is die aard van hierdie studie, soos later sal blyk, ongetwyfeld prakties teologies van aard.

Gerkin (1986:61) beskryf praktiese teologie as die kritiese en konstruktiewe refleksie op die lewe en werk van gelowiges in al die gevarieerde kontekste waarin daardie lewe plaasvind met die doel om transformasie van lewe in al sy dimensies te fasiliteer in ooreenstemming met die Christenevangelie. Praktiese teologie, gesien vanuit 'n narratiewe hermeneutiese perspektief, behels 'n proses van interpreterende versmelting van horisonne van betekenis soos beliggaam in die Christen narratiewe met ander horisonne wat die persepsies rakende Christene se daaglikse aktiwiteite informeer en vorm (Gerkin 1986: 61).

1.2.2 Die Postmoderne Uitdaging tot Teologie

Ons leef in 'n tyd van onsekerheid. Die hedendaagse samelewing word gekarakteriseer as een waar daar nie meer langer 'n konsensus van waardes is nie (Graham 1996:1). Die aannames en kriteria aan die hand waarvan die Westerse wetenskap, politiek en filosofie oor die afgelope tweehonderd jaar ingerig is, is gediskrediteer deur kritiese stemme wat fragmentasie, pluralisme en skeptisisme beklemtoon. Dikwels word hierdie simptome gesien as klassiek van die sogenaamde postmoderne toestand (sien Graham 1996:1)

Die postmoderne verwerping van groot, legitimerende metanarratiewe en die volledige aanvaarding van pluralisme is al sedert die eerste dae van die bestaan van die postmodernisme 'n formidabele uitdaging vir beide die teologie en die wetenskap (sien Van Huyssteen 1997:268). Met metanarratiewe word onder andere bedoel dit wat sekere denkstrominge onderlê (onder andere die patriargale, seksistiese, klassistiese en rassistiese). Die vraag ontstaan: As ons vertroude metanarratiewe nie meer vertrou kan word om die basis vir enige

interdissiplinêre gesprek daar te stel nie, hoe kan daar ooit 'n basis vir gesprek gevorm word?

Volgens Van Huyssteen (1997:278) is 'n moontlike eerste stap die uitskakeling van die aanname dat die postmoderne direk teenoor die moderne staan. Die postmoderne is eerder 'n voortgaande, onverskrokke kritiese terugkeer na die vrae wat deur moderniteit geopper is.

Die skuif na postmoderne denke beteken dat sentrale teologiese terme soos ervaring, openbaring, tradisie en goddelike aksie nie langer bespreek kan word binne 'n meta-narratief wat nie die sosiaal-historiese plek van die teoloog as interpreteerder van ervaring en as toepasser van tradisie in ag neem nie (vergelyk Van Huyssteen 1997:279).

Griffin (1989:xiii) verwys na die werk van onder andere Derrida as hy sê dat die taak van die postmoderne in dekonstruksie geleë is. Dit wat as algemeen geldend in die moderne beskou is word krities deur die postmoderne bevraagteken en hersien. Deur bewus te wees van ander voor-moderne wyses van kennis veroorsaak dit die losmaking van kennis van die objektiewe wetenskaplike manier van die moderne tyd (sien Griffin 1989:xiii). Hierdie konstruktiewe, hersienende postmodernisme behels 'n kreatiewe sintese van moderne en pre-moderne waarhede en waardes.

Diogenes Allen (1989:23) noem vier uitvloeisels van die postmoderne tyd. Eerstens skryf hy dat die postmoderne 'n tyd ingelui het waarin dit juis sin maak om 'n soeker te wees. Presies om hierdie rede hoef Christene nie meer verdedigend teenoor hulle geloof te staan nie. Volgens hom is die taak van Christene om mense te help om soekers te wees (Allen 1989:23).

Tweedens noem hy dat die postmoderne 'n tyd inlui waarin die basis van moraliteit van die samelewing nie meer voorgeskryf kan word nie. Die gevolg is

dat elkeen vir hom/haarself 'n moraliteit soek wat die persoon se leefstyl en manier van dink pas en dat die persoon dan hiervolgens optree (Allen 1989:24).

In die tyd van die Verligting is daar vas geglo in die onafwendbare vordering van sosiale ontwikkeling, tog het dit geblyk dat die samelewing in die tyd na die Verligting nie daarin kon slaag om hierdie onafwendbare vordering met betrekking tot sake soos geweld, armoede, besoedeling, rassisme en oorlog te toon nie. Die optimisme van onafwendbare vooruitgang word in die derde plek deur die postmoderne aangetas (Allen 1989:24).

In die laaste plek het kennis, wat deur die Verligting as essensieel goed beskou is, getoon dat dit inderdaad ook skadelik kan wees. Dink maar aan die moontlikhede van misbruik van kennis wat deur genetiese manipulasie geopen word (Allen 1989:25).

Die postmoderne is ook 'n tyd waarin daar krities na die Bybel gekyk word aangesien baie van die aannames van die moderne tyd Bybels-gefundeerd was. Die vraag wat Allen (1989:27) vra is of die Bybel inderdaad die skuldige is en of die skuld nie geplaas moet word op diegene wat 'n moderne manier van lees van die Bybel aangemoedig het nie? Is die Bybel nie juis 'n teks wat bestaande konvensies en aannames toets en uitdaag nie? Wil die Bybel mense nie juis help om vanuit 'n nuwe perspektief na hulself en die wêreld om hulle te kyk nie? (vergelyk Allen 1989:35).

Beardslee (1989:71) beskryf die postmoderne wêreld as 'n plek van netwerke sonder 'n empiriese of voorafbepaalde doel, maar 'n plek waar die Gees aktief en kreatief besig is om ons te lei na 'n meer menslike, minder dominerende, meer bevryde lewe. 'n Wêreld waarin moeilike kwessies grootliks immanent en prakties van aard is. Die aktiwiteit van die Gees het te doen met die dekonstruksie van vasgestelde idees, sodat nuwe idees na vore kan kom. Dis ook deur die werk van die Gees dat Christus duidelik word as die bevryder van God, die een wat gekom het om grense af te breek en mense te help om anders te sien en te dink (sien Beardslee 1989:74).

Griffin (1989:81) skryf dat 'n postmoderne teologie nie anders kan as om 'n bevrydende teologie te wees nie. 'n Bevrydende postmoderne teologie poog juis om skeiding tussen byvoorbeeld dogma en etiek en sosiologie en teologie te oorkom. Mens staan dus as't ware voor die keuse of jy die postmoderne as 'n nihilistiese swart gat van relativisme en grensloosheid gaan ervaar en of jy dit juis gaan sien as 'n bevrydende beweging weg van ou, vasgevalde strukture en maniere van dink (Griffin 1989:130). Ek is van mening dat Van Huyssteen se reaksie op die postmoderne juis wil fokus op die bevrydende en dekonstruerende aard van die tyd na modernisme.

Van Huyssteen (1997:279) meen dat postmoderne geloof nie nodig het om so swaar en ernstig te wees nie, en dat ons gerus ons denke kan aanpas om die ongemaklike gewig af te skud wat enige vorm van fundamentele, religieuse konflik en intellektuele terrorisme op ons geplaas het. Hy (Van Huyssteen 1997:278) stel dat hierdie benadering tot die epistemologie van ons teologie ons dalk net by die punt kan uitbring waar ons kan feesvier oor die waarheid agter die waarheid, oor die God agter God, en oor die gelowige agter geloof. Alvorens ons kan vasstel wat 'n postfundamentele benadering tot teologie behels, is dit nodig om vas te stel wat die postfundamentele beweging voorafgegaan het.

1.2.3 Kritiese realisme

'n Uitvloeisel van die postmoderne is die feit dat die postmoderne kultuur die multidimensionele aard van realiteit versluier en gevolglik geloof onder verdenking plaas (Martin 2001:245). Volgens Martin moet die kerk die postmoderne uitdaging sien as 'n nuwe geleentheid om ondersoek in te stel na die wat en hoe van ons denke oor God en enigiets wat met God te doen het. Een manier om dit te doen is deur die gebruik van kritiese realisme. Kritiese realisme kan Christene help om die beliggaamde rasionaliteit, die geïnkarnearde logika van geloof in Christus te waardeer (Martin 2001:248).

Van Huyssteen (1997:44) meld dat die “realisme” in “kritiese realisme” dui op ‘n poging om betroubare kognitiewe aannames te ondersoek oor domeine van realiteit wat ons ervaring transendeer en waarbinne geïnterpreteerde ervaring die enigste epistemiese bron is.

Wanneer die fundamentele in teologie verwerp word, beteken dit nie dat die nie-fundamentele gekies word nie (vergelyk Van Huyssteen 1997:47). Die postfundamentele wil juis die vraag van die postmoderne teologie na *waarom ons glo wat ons glo* ondersteun. Daar bestaan goeie rede waarom ons sekere oortuigings aanhang, goeie redes vir die evaluasie van ons morele keuses en goeie redes vir waarom ons op sekere maniere optree. Binne ‘n postfundamentele, holistiese epistemologie gaan bogenoemde drie aspekte hand aan hand en het dit die algemene taak ten doel om die “beste redes” vir oortuiging, keuse en aksie te versoen (sien Van Huyssteen 1997:47). Die postmoderne daag teoloë uit om verantwoording te doen aangaande die feit van die Christendom en om die rol van geloofservaring in postfundamentele teologie te herontdek. Die doel is met ander woorde om geloof in God te herbevestig en te hervisioneer sonder om die mag van die rede oor te sien. So help kritiese realisme om te fokus op die epistemiese waardes wat die rasionaliteit van gelowige refleksie bepaal (Van Huyssteen 1997:48).

Kritiese realisme het dus ‘n nederige taak in die breër teologiese raamwerk: dit soek na epistemiese fundering vir die basiese realistiese aannames waarvolgens gelowige mense leef en probeer voorts om die epistemiese waardes wat geloof en teologiese refleksie onderlê, te ontdek. Wil dit nou sê dat die uiteinde van die proses van kritiese realisme is dat ons sonder twyfel kan sê dat die inhoud van ons teologiese refleksie wetenskaplik “waar” is of benodig ons ‘n geloofsprong? Van Huyssteen (1997:137) probeer hierdie vraag op twee maniere aanspreek:

1. Kritiese realisme maak die moontlikheid vir betroubare en geldige aannames oor die realiteit van God moontlik deur die bevraagtekening

van gegewe aannames asook die inagneming van geïnterpreteerde ervaring.

2. Die “basiese behoefte aan geloof” of die rol van ‘n geloofsverbintenis in die Christelike teologie kan nie misken word nie.

Dit is belangrik om daarop te let dat ons nie probeer om die bestaan van God te bewys nie (vergelyk van Huyssteen 1997:137). Daar word slegs gepoog om redes te verskaf waarom ons op ‘n bepaalde wyse redeneer en teoretiseer, en om aan te toon dat die “teologiese metode” nie soveel verskil van dit waarmee ander wetenskaplikes besig is nie.

Die basiese eienskappe van kritiese realisme kan aan die hand van vier aannames uiteengesit word (Martin 2001:251-255):

1. Ons kan slegs oor ons geloof verantwoording doen as ons kan glo in die teenwoordigheid van ‘n eksterne realiteit waarmee ons kontak kan bewerkstellig. Enigiets kan funksioneer as ‘n eksterne objek, insluitende die persoon se eie denke. Sonder die aanname dat realiteit bestaan, of ons daarvan bewus is of nie, sal die wetenskap onkenbaar wees.
2. Om te ken is ‘n verhouding van die een wat wil ken met dit wat hy/sy wil ken. Die realiteit word al meer toeganklik vir die navorser soos wat die navorser hom/haarself oopstel vir die kennis. Slegs in voortdurende kontak kan die menslike gees ingestel word op die goddelike Gees. ‘n Essensiële manier om te leer om te luister en te soek na die aktiwiteite van God in ons midde is om nog dieper deel te hê aan geloofsgemeenskappe en tradisies.
3. Ware kennis is afhanklik van die intrinsieke verhouding tussen die persoon van die navorser en die strukture van die heelal. Wetenskaplike kennis berus op die aanname dat die heelal ‘n intrinsieke orde van sy eie het en dat die natuur met baie moeite en tyd meer kenbaar vir ons word. Korrespondensie tussen persone en die dieper strukture van die heelal word nie outomaties bereik nie en ontwikkel vanuit ‘n verhouding van geïntensifiseerde deelname. Vir gelowiges is die implikasie dus dat ons

God en sy wêreld nie spontaan ken nie, maar dat ons al meer van God kan ken namate ons deel word van God se wêreld in en deur die skepping.

4. Menslike kennis is inherent beperk en feilbaar selfs al is dit verbonde aan kontak met die objek van kennis. Ons kan aan kennis verbonde wees met die verstaan dat dit voorwaardelik en selfs tydelik is. Teologies gesproke is ons gemaak en gedeeltelik daartoe in staat om God te ken, maar moet ons konstant bewus wees van die feit dat ook ons kennis en verstaan van God nie volledig of noodwendig reg is nie.

Van Huyssteen staan die sogenaamde *realisme van die teks* voor (vergelyk Van Huyssteen 1997:138) aangaande die gebruik van kritiese realisme in die verstaan van die rol van die Bybel in teologiese refleksie. Hy gee 'n paar voorbeelde as bewys hoe die rol van die Bybel as klassieke teks van die Christengeloof verstaan kan word:

1. Dit is 'n historiese feit dat die Bybel as geloofstekse 'n lang en merkwaardige interpretatiewe tradisie binne 'n voortgaande geloofskonteks deurleef het.
2. Deur die loop van eeue se geloof in God het die Bybel geloofservaring by mense ontlok. Dieselfde teks ontlok vandag steeds geloofservarings. Teologiese refleksie voorsien interpretasie en herinterpretasie van hierdie tekste. Dit stel ons in staat om na God te verwys, sonder 'n poging om God te probeer vasvang.
3. Deur die eeue het die metaforiese struktuur van Bybelse taal die voortgaande verwysing na geloofs- en teologiese taal moontlik gemaak. Dit is tuis binne 'n gemeenskap wat so ver as die begin van die verhaal van die Bybel terugdateer.

In 'n oop, postfundamentele gesprek, moet Christenteologie daartoe in staat wees om 'n "demokratiese teenwoordigheid" in 'n interdisiplinêre gesprek te hê

(sien 1.3.7). Daarom deel teologie dieselfde interdisiplinêre standarde van rasionaliteit as ander wetenskappe (Van Huyssteen 2000:434).

Nou die vraag: Wat behels 'n postfundamentele posisionering ten opsigte van teologie?

1.2.4 Postfundamentele Teologie

In die tyd waarin ons leef is die uitdaging vir gelowiges om buite die grense van die fundamentele te beweeg en tog nog steeds te poog om 'n sin van voortgaande tradisie, respek vir en viering van pluralisme en 'n weerstand teen enige vorm van outoritêre oorheersing (ook epistemologies) te behou (Van Huyssteen 1993:375). Postfundamentele teologie wil geloof in God herontdek sonder om die krag van die rede te verontagsaam. Die teoloog se verantwoordelikheid sentreer nie alleen om geloofservarings nie, maar is ook om kriteria te formuleer vir 'n wyse waarop geldige en betroubare kennisaannames in die teologie gemaak kan word (van Huyssteen 1993:380).

Van Huyssteen (1997:2) beskryf postmodernisme as 'n gefokusde verwerping van alle vorme van die epistemologies fundamentele met die gepaardgaande metanarratiewe wat graag ons kennis, oordeel, besluite en aksies wil legitimeer. Die fundamentele sou ook beskryf kon word as die aanname dat al ons oortuigings geregverdig word deur 'n liggaam van kennis wat voor die hand liggend is en waaroor daar nie gestry kan word nie.

Vanuit die postmoderne word die fundamentele dikwels verwerp ten gunste van 'n nie-fundamentele posisie. Hierdie posisie is ongetwyfeld een van die vernaamste wortels van die postmoderne. Nie-fundamenteles verwerp enige vorm van sterk fondasies en sê eerder dat al ons oortuigings deel vorm van 'n ongegronde web van interafhanklike oortuigings (sien van Huyssteen 1997:3). Die epistemiese belang van gemeenskap waar elke gemeenskap sy eie rasionaliteit vorm word beklemtoon. In die mees ekstreme sin impliseer die nie-

fundamentele totale relativisme van rasionaliteite en maak aanspraak op interne reëls vir verskillende modi van refleksie. Interessant genoeg word fideïsme dikwels in die nie-fundamentele aangetref.

Fideïsme is 'n onkritiese, feitlik blinde verbintenis tot 'n basiese stel oortuigings. So word die nie-fundamentele ironies genoeg 'n verwronge vorm van die fundamentele. Fideïsme bring mee dat 'n bepaalde oortuiging so geïsoleer word dat die inhoud daarvan verwar word met geloof in God self (vergelyk Van Huyssteen 1997:3). Van Huyssteen (1997:3) skryf:

What is believed and trusted here is not so much God, but our own various sets of beliefs about God, about the nature of God, about God's action in the world, and about what we see as God's will for us and for our world.

Van Huyssteen (1993:386) gaan verder van die standpunt uit dat postmoderniteit glad nie noodwendig 'n postfundamentele benadering impliseer nie, aangesien die postmoderne persoon so oortuig kan raak van bepaalde standpunte dat dit tot 'n vorm van fideïsme kan aanleiding gee:

Is the postmodernist, then, always also a postfoundationalist? In theology, at least, this often hardly seems to be the case. In fact, the postmodernist might even turn out to be a crypto-fideist.

Tussen die sogenaamde objektivisme van die fundamentele en die ekstreme relativisme van die nie-fundamentele kies Van Huyssteen (1997:4) 'n postfundamentele teologie.

Postfundamentele teologie poog om twee bewegings te maak.

Dit erken eerstens kontekstualiteit ten volle; die belangrike rol van geïnterpreteerde ervaring asook die rol wat tradisie speel in die vorming van ons waardes aan die hand waarvan ons oor God en die wêreld reflekteer.

Tweedens poog postfundamentele teologie om op kreatiewe wyse weg te beweeg van die grense van die plaaslike gemeenskap, groep of kultuur, na 'n gefundeerde vorm van interdisiplinêre gesprek. Hierdie benadering stel ons in staat om die sterk oortuigings en vooroordele wat in elk geval deel is van ons

gesprekke, te erken, om gedeelde hulpbronne te erken en dan verby die grense van ons eie verstaan te reik.

Van Huyssteen (1997:4) meld dat die fokus van postfundamentele Christen teologie altyd sal wees op die onverskrokke bevraagtekening van ons eie subjektiewe aannames. So word die Christenteoloog bevry om vanuit 'n persoonlike geloofsoortuiging te praat en te reflekteer, maar nog steeds oop te wees vir patrone van ooreenstemming in ander dissiplines (sien Van Huyssteen 1997:4). Daar word konstant gepoog om die fideïsme van ons eie ervarings en oortuigings, asook die nie-fundamentele sienswyse waarbinne die gesprek oor gemeenskaplike grond nie ernstig opgeneem word nie, uit te daag. Die postfundamentele impliseer dat, omdat ons ervarings met ons eie teorieë gelaai is, ons slegs toegang het tot ons eie interpretasies van die wêreld (Bevir 2002:215). Dit beteken egter nie dat ons eie interpretasies die legitimerende interpretasies is nie. 'n Postfundamentele epistemologiese skuif wil erns maak met die rol van ervaring soos ons dit vind in tradisie, met persoonlike verbintenis, interpretasie, en die onvolledigheid en voorwaardelikheid van al ons kennisaannames. Sodoende word die ekstreme keuse tussen die fundamentele en die nie-fundamentele in 'n nuwe verstaan van rasionaliteit, naamlik die postfundamentele, opgehef (volgens Van Huyssteen 1999:86). As teoloë stel dit ons in staat om die pluralistiese, interdissiplinêre gesprek met volle persoonlike oortuiging te betree. Steeds is ons teoreties bemagtig om buite die grense en perke van ons plaaslike, dissiplinêre konteks te beweeg (volgens Van Huyssteen 1999:108). Hiervolgens blyk die postfundamentele en die narratiewe besondere raakvlakke te openbaar.

1.2.5 Narratief Pastorale Teologie

Gerkin (1986: 54) beskryf narratiewe teologie as volg:

Practical narrative theology is, then, a careful and critical effort ... Narrative practical theology is, therefore, an ongoing hermeneutical process within the immediate storied context of ministry. The intention of that process is the transformation of the human story, both individual and

corporate, in ways that open the future of that story to creative possibilities.... Practicing faith within the biblically grounded narrative of the God who is both transcendent of the human story (God's "otherness") and active within the ongoing story (God's suffering, gracious, redemptive "presence").

In narratiewe pastoraat word klem geplaas op kreatiwiteit, die skep van verwagting, en die hoopvolle soeke en ontdekking van nuwe lewensmoontlikhede. Binne die narratiewe benadering is die voer van 'n pastorale gesprek meer 'n kuns as 'n wetenskap (Muller 1999:70). Muller (1999:70) meld dat as die pastorale gesprek dan 'n kunsvorm is, beteken dit dat die pastor ook die kuns moet aanleer om effens opsy te staan en toe te kyk hoe dinge self gebeur. Die narratiewe pastor is iemand wat die kuns aangeleer het om te wag totdat die verhaal op sy eie tyd in sy eie rigting ontplooi en te sien hoe mense se verhale vanself vorm aanneem en verrassende rigtings inslaan (vergelyk Muller 1999:70).

Reeds in 1981 skryf George W. Stroup 'n boek getiteld "The promise of narrative theology". Hy skryf onder andere oor die dilemma dat Christene se identiteit al meer vervaag en hul stem al stiller word. Die alternatief hierop is 'n vorm van narratiewe teologie wat sy tyd verrassend ver vooruit was. Hy skryf ook dat daar 'n proses van singewing plaasvind in die hervertel van 'n verhaal (Stroup 1981:97), en dat die hervertel van die Christenverhaal aan Christene die geleentheid bied om weer hul identiteit in die vertelde verhaal te herontdek. In sy werk spekuleer hy oor gedagtes wat ons mettertyd ontdek inderdaad tot hulp kan wees. Hy sê onder andere dat narratiewe teologie 'n totaal ander perspektief op basiese teologiese onderwerpe kan bied, soos die gesag van die Skrif, die verhouding tussen Skrif en tradisie, die aard van openbaring, en betekenis van "Woord van God". Ek kies egter om nie breedvoerig hieroor uit te brei nie.

Stroup (1981:134) onderskei tussen twee groepe mense in die kerk: diegene wat terloops deelneem aan die aktiwiteite van 'n geloofsgemeenskap en diegene wie se persoonlike identiteite gevorm is deur die geloofsgemeenskap se verhale, simbole en rituele. As die gemeenskap se narratief nie die konteks vir interpretasie van persoonlike identiteit word nie, is daardie persoon nog nie werklik deel van die gemeenskap nie. Wanneer 'n individu wil deel word van 'n gemeenskap identifiseer die individu met die algemene verlede en toekoms van daardie gemeenskap en word beide aspekte as deel van die persoonlike verhaal geïntegreer. 'n Geloofsgemeenskap word saamgestel deur 'n gedeelde bewussyn of geheue waarin die verlede onthou en geherinterpreteer word (vergelyk Stroup 1981:135).

Alhoewel 'n groot deel van die Skrif nie as narratief beskryf kan word nie, bestaan die kern van die Skrif volgens Stroup (1981:136) uit 'n stel narratiewe wat die gemene deler vir die hele Skrif word. Die narratiewe verskil in vorm en inhoud, maar elkeen dien as verduideliking vir wat Israel en die kerk glo en waarom hulle dit glo. Selfs die mees belangrike nie-narratiewe materiaal het te doen met die hermeneutiese vrae van hoe hierdie narratiewe geïnterpreteer moet word en in die lewe van die geloofsgemeenskap moet funksioneer (sien Stroup 1981:136). Om hierdie rede is die figuur van Christus van groot belang vir die narratief van die kerk, aangesien die narratief van die Evangelies primêr daarop gefokus is om te probeer vasstel wie Hy was. Deur die Evangelies word dit duidelik dat geen persoon werklik kan weet wie Jesus is indien dit losstaan van die narratief van Sy persoonlike geskiedenis nie. Nie net is die vraag na Jesus se identiteit voorop in die Evangelies nie, maar word die leser ook ingetrek by die verhaal en tot besef gebring dat ook jy genooi word tot dissipelskap. Beide die vrae oor Christus se identiteit asook die vraag oor die betekenis van dissipelskap lê nie in Christologiese argumente of dogmatiese gesprekke oor dissipelskap nie. Die antwoord is die narratief, die storie opsigself (Stroup 1981:163).

Op die punt waar 'n individu die Christengemeenskap met sy narratiewe, alledaagse lewe en uitsprake oor realiteit ontmoet, bestaan die moontlikheid dat die persoon sal begin met die lang, moeilike proses van herinterpretasie van sy/haar eie lewensverhale in die lig van die narratiewe en simbole wat aan die Christengemeenskap sy identiteit gee (Stroup 1981:171). Op daardie oomblik ontstaan die moontlikheid vir - wat Christene beskryf as openbaring - die ervaring van redding en die begin van die proses genaamd "geloof". Dit is op hierdie punt dat identiteite, selfs wêreld, kan verander en realiteit op 'n totaal nuwe manier beskou word.

Narratiewe teologie gaan dus volgens Stroup (1981:261) oor veel meer as bloot die vertel van teologies verwante verhale. Dit gaan ook daaroor dat elke keer wanneer die Christen narratief vertel word, daar 'n poging is van individue om dit te interpreteer en te verstaan met die oog op die identiteit van die eie narratief. Dit is die taak van narratiewe teologie om die kreatiewe spanning tussen die verlede en die toekoms; tussen geheue en hoop in stand te hou. Binne hierdie spanning tussen geheue en hoop bied die Skrif, tradisie en die sakramente die hulpbronne aan die geloofsgemeenskap waarmee hulle die hede kan verstaan en die toekoms kan antisipeer. Christen-identiteit is nooit bloot 'n herhaling van die verlede of 'n konstruksie onverbode aan die verlede nie, maar die resultaat van 'n geloofsoeke om die Christen narratief te verleng tot in die onbekende toekoms. Narratiewe teologie help die gelowige om nie angstig nie, maar in vertrouende afwagting te hoop op die koms van God se koninkryk, omdat dit die verhaal van 'n getroue God herroep (vergelyk Stroup 1981:261).

Ganzevoort is van mening dat die wese van die lewe die skryf van jou lewensverhaal is en dat jy voortdurend besig is met interpretasie in jou lewe (sien Ganzevoort 1989:87). Die interpretasie van jou verhaal is dikwels net so belangrik of belangriker as die feite self. Vanuit hierdie invalshoek is pastoraat

die soeke na 'n saamverstaan om so saam tot nuwe interpretasie te kom. Dit handel oor 'n persoonlike verhouding waarin ons probeer om in God se teenwoordigheid (en onder leiding van die Heilige Gees) die lewensverhaal te verstaan en waar nodig te herskryf (volgens Ganzevoort 1989:89). Ons soek egter nie alleen daarna nie, maar saam in die teenwoordigheid van God. Narratiewe pastoraat wil mense help om die nuwe perspektiewe van God se hoop en God se verhaal in die verwikkelde verloop van hul lewens te belig (sien Ganzevoort 1989:107). Dit gaan in die Bybel nie alleen oor die feite nie, aangesien die feite eers sin kry teen die agtergrond van die verhaal (volgens Ganzevoort 1989:107.)

Soos in 1.3.1 meer breedvoerig bespreek sal word is 'n begrip soos dekonstruksie nou verbonde aan 'n narratiewe benadering. Dit is ook die geval met 'n narratiewe pastorale teologie. John Caputo (1995:12) skryf dat 'n tradisie floreer as dit tot verandering in staat is, wanneer dit hersienbaar en self-korrigerend is, aanpasbaar en self-krities, selfs al bly dit lojaal aan die self. Die realiteit is egter dat geloofsgemeenskappe en die kerk in die breë gewoonlik nie daarin slaag om aan bogenoemde kriteria getrou te bly nie. Juis daarom kan die bydrae van 'n narratiewe pastorale teologie van waarde wees vir die kerk met die doel om dekonstruerend om te gaan met bestaande aannames en sienswyses. Caputo (1995:12) meen dat dekonstruksie nie noodwendig 'n manier is om ons oortuigings en geloofspraktyke in die vier windrigtings te versprei nie, maar juis 'n poging om hulle konstant te herbesoek. Vanuit 'n dekonstruktiewe perspektief is vertrekpunte nooit in goud gegiet nie, intensies is nooit onpartydig nie, 'n geskiedenis is nie sonder bewyse van onderdrukking en stilgemaakte stemme nie, en die hedendaagse staan nie buite verdenking nie. Dekonstruksie wil juis aantoon dat 'n bepaalde teks of tradisie ryk genoeg, veelvoudig en getekstureerd genoeg is om dekonstruksie waardig te wees (vergelyk Caputo 1995:13). Dekonstruksie in 'n narratiewe pastorale teologie wil aantoon dat dinge nooit so eenvoudig is soos dit voorkom nie, nooit so maklik is soos dit lyk nie, nooit so uitgesorteer is soos almal dink nie, en nooit so afgehandel soos wat dit voorkom

nie. Die bestaan van beginsels en tradisies is waar, maar dit is nie altyd wat dit voorgee om te wees nie. Dekonstruksie is nie gelowig of ateïsties nie, dis nie wetenskaplik of teen-wetenskaplik nie, dis nie polities of apolities nie.

Dit staan wel 'n analitiese styl voor wat op 'n pynlik onverskrokke manier die komplekse en ongevestigde aard van hierdie teologiese diskoerse aan die lig bring, sowel as dié van die gemeenskappe en tradisies wat rondom dit ontstaan (sien Caputo 1995:14). Die beste plek om met 'n proses van dekonstruksie te begin is om te sê: "Hier is ek", om daarmee jou eie geïmponeerdheid en jou eie voorveronderstellings te erken en van daar af krities te begin vra of alles is wat dit voorgee om te wees. Iets nuuts kan alleen geherkonstrueer word namate iets anders gedekonstrueer word (Van Eijk 1995:94). Hierdie proses van 'konstruksie-dekonstruksie-herkonstruksie' is dalk baie meer as bloot 'n luukse van die postmoderne tydsges. Dit is moontlik dat dit die roeping is van die narratiewe teologie in die tyd waarin ons leef met die oog op die voortdurende dekonstruering van dit wat ons so maklik as wet aanvaar.

Van Huyssteen (1997:180) meld dat narratiewe teologie direk afkomstig is van die postmoderne oortuiging dat narratiewe die persoonlike menslike identiteit konstitueer. Dit is gerig tot die hoogste interpretasie van die "storie van ons lewens". Die ontologiese toestand van die menslike verhaal is in alle opsigte afhanklik van die narratiewe. Geen literatuur, geskiedenis, filosofie - en beslis geen geloof - sal daarsonder kan bestaan nie. Dis met hierdie basiese narratiewe van die mens dat narratiewe teologie erns maak.

Van Huyssteen (1997:181) verdeel narratiewe teologie in twee groepe, naamlik suiwer narratiewe en onsuiver narratiewe. Suiwer narratiewe skaar hulle by 'n teen-fundamentele en kulturele linguïstiek. Hulle konstrueer doelbewus 'n postmoderne paradigma vir teologie (Van Huyssteen 1997:182).

Onsuiver narratiewe put hul inspirasie uit die sirkel van die revisioniste en die hermeneutiese kring (vergelyk Van Huyssteen 1997:181). Hulle poog om die

paradigmas van taal, rede en praktyk op kreatiewe wyse te hersien met die oog op die regverdiging van die kognitiewe aannames van teologiese refleksie (Van Huyssteen 1997:182). Hulle fokus doelbewus nie op die narratief as sulks nie, maar hou eerder in gedagte dat enige narratief allerlei historiese, psigologiese en metafisiese aannames bevat en verwelkom daarom die kritiese bevraagtekening van historici, feministe en filosowe.

Van Huyssteen (1997:182) maak 'n duidelike keuse vir die onsuiwer benadering, wanneer hy voorts meld dat die manier waarop hy narratiewe teologie verstaan dit duidelik maak dat die Christen taalspel in voortgaande gesprek met ander taalsisteme is en behoort daarom krities gekorreleer te word met die insette van filosowe, etici en wetenskaplikes (teenoor suiwer narratiewe wat die geloofstaal as beperk tot die geloofgenre sien en interdisiplinariteit uitsluit).

Hy meld ook dat die waarheidsuitsprake van die Christengeloof vra na metafisiese ondersoeke om vas te stel of die Christengeloof rasioneel aanvaarbaar is en of daar ontologiese en/of epistemologiese gronde bestaan waarop dit geregverdig kan word (teenoor suiwer narratiewe wat teologie tot stilstand wil laat kom sodra dit die Christennarratief beskryf en verduidelik het) (vergeelyk Van Huyssteen 1997:183-184).

Van die vernaamste redes waarom Van Huyssteen téén 'n suiwer narratiewe benadering kies is omdat dit volgens hom lei tot 'n relativistiese verstaan van regverdiging, waarheid en kennis, maar ook tot 'n epistemologiese relativisme wat fataal sal wees rakende die kognitiewe redes vir teologiese standpunte.

Van Huyssteen (1997:185) gaan verder as hy sê dat die Bybelse narratiewe soos ons dit insien, alreeds interpretasies is soos gesien deur die oë van geloof. Geloofsnarratiewe streef daarna om die hoogste hermeneutiese doel duidelik te maak, naamlik dat gebeure in die verlede deur narratief meer "tasbaar" gemaak word en die bewustheid van 'n transendente realiteit "bo" hierdie wêreld geskep word. Deur mite en metafoor word hierdie transendente wêreld in ons verstaan

en ervaring geaktualiseer. Geloofsnarratiewe help ons om “deur die venster” van die metafoor te kyk na ‘n ander wêreld wat weer vir ons wys hoe om te glo (sien Van Huyssteen 1997:187).

Edward Henderson (1998:82) stem saam met baie ander teoloë se uitsprake dat dit inderdaad ‘n uitdaging is om die stem van teologie hoorbaar te maak in ‘n postmoderne tyd waar daardie stem baie krities beskou word. Telkens wanneer die stem van teologie hoorbaar gemaak word is dit deur die geloofsverhale of narratiewe van diegene wat nie bloot oor teologie praat nie, maar dit beleef (sien byvoorbeeld Henderson 1998:65-72).

1.2.6 Narratief as postfundamentele werkswyse

Volgens Verhesschen (1999:3) is narratief tuis binne die breër stroom van die postfundamentele. Hiervolgens is daar geen fondasies van kennis en geen bomenslike waarborg vir die universele waarhede waaraan ons vir lank vasgehou het nie. Buite ons taal is daar geen manier om vas te stel of ons uitlatings oor ons wêreld waar is al dan nie. ‘n Narratiewe benadering kan gesien word as ‘n interpretasie en ‘n konstruksie, maar meer as een konstruksie is moontlik. Die betekenis van die narratief kan egter nie los van die navorser vasgestel word nie, maar vanuit ‘n postfundamentele hoek is dit ook nie waar dat elke interpretasie net so geldig soos ‘n volgende een is nie (Verhesschen 1999:4). Die implikasie is dat die interpretasie deur die relevante gemeenskap van navorsers aanvaar moet word (Verhesschen 1999:6). Die interpretasie moet voldoende getuienis bied sodat die navorser reg aan die konteks laat geskied en sodat die gesamentlike opinie van die wetenskaplike gemeenskap gerespekteer word.

Die volgende vraag is al vir jare ‘n dilemma binne die teologiese debat: Hoe praat ek oor my eie geloofsopvattinge sonder om fundamentalisties te wees? Mag my eie verhaal van spiritualiteit, belewenis van God en verhouding met God deel vorm van die gesprek of nie? Van Huyssteen (1997) en Verhesschen (1999) laat blyk dat dit ongetwyfeld so voorkom. Vir baie teoloë - myself ingesluit - bied

hierdie benadering tot rasionaliteit oor geloof nie net gereedskap tot verantwoordelike denke nie, maar veral ook bevryding in die uitlewing van 'n persoonlike spiritualiteit en geloofsoortuiging.

1.2.7 Teologie en interdisiplinariteit

Binne die teologiese kader word die postmoderne dikwels óf as vriend óf as vyand beskou. As vriend in die sin dat dit oplaas die ruimte bied om buite die kader van die tradisionele teologie te dink en as vyand in die sin dat dit alle aannames van die moderne so radikaal verwerp dat mense ervaar dat daar nie meer ruimte is vir 'n eie teologiese beleving en geloofsoortuiging nie.

Wanneer die werk van Van Huyssteen (1997:12) ondersoek word, blyk dit dat nie een van bogenoemde twee reaksies reg laat geskied aan teologiese denke nie. Dit is wel waardevol as die postmoderne konstruktief gesien word as 'n voortgaande, onverskrokke proses van kritiese bevraagtekening van die vroeë wat deur moderniteit blootgestel word (sien Van Huyssteen 1997:12).

Die epistemologiese taak om te reflekteer oor die epistemiese en nie-epistemiese waardes wat ons rasionaliteit oor teologie en wetenskap onderlê, is dus nooit afgehandel nie. 'n Postfundamentele model van rasionaliteit fokus nie alleen op die ervaring van kennis nie, maar veral ook op die verantwoordbaarheid van menslike ervaring (Van Huyssteen 1997:14). Ons soeke na legitieme kennis vind altyd plaas binne die sosiale konteks van 'n gemeenskap. Hierdie gemeenskap bestaan uit individue wat oor bepaalde kennis beskik en hulle help mekaar, kritiseer mekaar, daag mekaar uit en transformeer mekaar (vergelyk Van Huyssteen 1997:16).

'n Postfundamentele model tot rasionaliteit stel jou daartoe in staat om die beperkings en voorveronderstellings van natuurlike wetenskap te ondersoek (sien Van Huyssteen 1997:18) op dieselfde wyse as waarop die natuurlike wetenskap dikwels op kritiese wyse die teologiese wetenskap ondersoek. Hierdie

is 'n reusesprong in die wêreld van filosofiese refleksie. Beide in teologie en die natuurlike wetenskappe word die wêreld beskou aan die hand van geïnterpreteerde ervaring. Vir die Christengelowige is hierdie geïnterpreteerde ervaring dikwels geloofservaring (vergelyk Van Huyssteen 1997:18).

Die data aan die hand waarvan teologiese refleksie plaasvind is tuis binne 'n breër raamwerk van gemeenskaplike historiese kennis soos dit voorkom in gemeenskaplike ervaring, geloofservaring en die Bybel as die klassieke teks van die Christentradisie. Ervaring word spesifiek uitgedruk deur middel van verhale en rituele. Geloofsoortuigings kan dus op dieselfde wyse verklaar word as die aannames van natuurwetenskaplike teorieë (Van Huyssteen 1997:18) al is dit gelaai met interpretasie.

Die struktuur van religieuse kognisie is inderdaad dié van geïnterpreteerde ervaring (sien Van Huyssteen 1997:19). Hierdie denke stuur definitief verby die fundamentele: as ons oortuigings die resultaat is van ons geïnterpreteerde ervaring, dan is die inhoud van hierdie oortuigings nooit 'n blote gegewe op grond van die ervaring self nie (Van Huyssteen 1997:19). Al ons kennis vind plaas en word gekonstitueer deur 'n verhouding; 'n verhouding tussen die een wat die kennis bekom en die kennis wat bekom word (Van Huyssteen 1997:21). Hermeneutiek en epistemologie gaan hand aan hand binne 'n postfundamentele model van rasionaliteit (Van Huyssteen 1997:22). Die moontlikheid van fideïsme word totaal uitgeskakel deur die postfundamentele model aangesien die isolasie van geloof en geïsoleerde modi van geloofskognisie uitgeskakel word (Van Huyssteen 1997:25).

Die grootste beperking van enige fideïstiese epistemologie is die totale onvermoë om te verduidelik waarom sekere uitkykpunte, taalstelsels en geloofsnetwerke bo ander verkies word (sien Van Huyssteen 1997:26). Geloofstaal en teologiese teorieë is menslike konvensies en is daarom nou verweef met die wyse waarop ons epistemies na ons wêreld kyk aan die hand van geïnterpreteerde ervaring.

Hierdie taal en teorieë is die resultaat van kreatiewe intellektuele konstruksie. Tesame met die verbintenis wat hierdie taal en teorieë tot gevolg het moet hulle voortdurend ondersoek en gekritiseer word (Van Huyssteen 1997:27).

Van Huyssteen (1997:28) meen 'n postfundamentele model van rasionaliteit laat 'n vernamese epistemiese opening: dit kan pragmaties bewys word dat die mens deur die loop van die geskiedenis dit behulpsaam en nodig gevind het om ruimte te maak vir 'n transendente interpretasie van die natuurlike dimensie van ons wêreld. Om hierdie rede poog die postfundamentele model om die slagvat van onderskeiding tussen "natuurlik" en "bonatuurlik" te transendeer (sien Van Huyssteen 1997:28). Die postfundamentele keuse vir die rasionele kwaliteit van geloofservarings open die moontlikheid vir nadenke oor die manier waarop ons glo God kom na ons en ons kommunikasie met God. Hierdie gelowige soeke na optimale betekenis bring mee dat elemente van die transendente en misterieuse 'n deel vorm van die gesprek met die oog op moontlike goddelike openbaarmaking (vergelyk Van Huyssteen 1997:29).

Vanuit 'n nuwe manier van verstaan beteken kritiese refleksie op geloof en geloofservaring die vermoë om verantwoording te doen asook om die rasionaal te verskaf vir die wyse waarop jy dink, kies, reageer en glo (vergelyk Van Huyssteen 1997:39). Van Huyssteen (1997:39) meen ervaarde Christengeloof bring relevante epistemiese kwessies ter tafel wat verdien om raakgesien te word deur die interdisiplinêre gemeenskap. Hierdeur kan teologie wegbeweeg van die absolutisme van die fundamentele, asook van die relativisme van die nie-fundamentele. Dit kan verder bewerkstellig word deur aandag te skenk aan die daaglikse in-konteks geleefde geloof van Christengelowiges, aangesien die praktyk van geloof 'n direkte invloed op die rasionaliteit van geloof het (Van Huyssteen 1997:39).

'n Interdisiplinêre siening van rasionaliteit stel ons tot die volgende insig in staat (Van Huyssteen 2000:429):

1. Kontekstualiteit word erken en daarom is daar respek vir verskillende tradisies.
2. Erns word gemaak met die rol van geïnterpreteerde ervaring en met die feit dat ons waardes, denke oor God en wat ons verstaan as God se teenwoordigheid deur die tradisie gevorm word.
3. Ons word toegelaat om die geïnterpreteerde herkoms van ons geloofsoortuigings - wat met die Bybelse paradigma sou kon ooreenstem - binne ons geloofsverbintenis vrylik te ondersoek.
4. Rasionaliteit kan gesien word as 'n vaardigheid waardeur ons deur middel van dialoog en onderskeiding die patrone van ons geïnterpreteerde ervaring kan verstaan.

1.2.8 Feministies-Kontekstuele Teologie

Aangesien hierdie studie spesifiek die vrou in 'n bepaalde konteks behels, word daar aandag geskenk aan bepaalde feministies-kontekstuele teologiese menings met betrekking tot die unieke situasie van die vrou. Tog sou ek waarskynlik ook in 'n soortgelyke studie oor die man steeds die keuse vir 'n feministiese benadering uitgeoefen het, aangesien ek aanklank vind by die waardes waarmee die feminisme funksioneer.

Ackermann en Bons-Storm (1998:1) meld dat, van alle teologiese dissiplines, praktiese teologie waarskynlik die minste deur die stem van die vrou beïnvloed is. Indien dit waar sou wees is die gedagte van Janet Martin Soskice (2003:4) ontstellend, naamlik dat die onderskeid tussen religieuse studies en teologie daarin lê dat religieuse studies besig is met die ondersoek na religieusiteit, terwyl teologie altyd binne die konteks van 'n bepaalde geloofstradisie en geloofsgemeenskap plaasvind. Hiervolgens sou die implikasie wees dat die unieke konteks van die geloofservaring van die vrou nie eksplisiet in die verlede deur die praktiese teologie erken is nie.

Riet Bons-Storm (1998:23) praat van kerkleiers as die vroedvroue (sien ook Hess 1998:54) wat struikelblokke uit die weg ruim wat gelowiges (gelowige vroue

in hierdie geval) verhoed om uitdrukking aan hulle geloof te gee. Verder word hierdie studie onderneem in die taal van die vrou. In die verlede was dit maar al te dikwels hoofsaaklik die manlike stem wat bepaal het hoe dinge in die kerk moet gebeur (sien Bons-Storm 1998:11). In hierdie studie word die stem van die vrou en haar belewenis voorop geplaas om sodoende te soek na nuwe rigting in die rol van kuns en spiritualiteit in die kerk.

Anne Carr (1996:180) skryf dat Christenvroue hulle vandag nie slegs wend tot die Evangeliese verhale van die aardse Jesus nie, maar ook tot die verhale van die opgestane, getransendeerde, teenwoordige Christus. Jesus Christus word gesien as die manifestasie, die her-voorstelling van God se allesinsluitende en oorwinnende liefde. Al is die menslike gestalte van Jesus manlik, word al die geslagstereotipes waarteen vroue in die gemeenskap en in die kerk opstaan in die opgestane Christus getransendeer en omgekeer. Met Sy opstanding het Jesus Christus al die beperkings van 'n lewe op aarde opgehef deur die lewe na die opstanding, lewe saam met God, lewe wat deur die Heilige Gees hier op aarde moontlik gemaak word. Christen-feministiese teoloë soek dus vandag na die Jesus wat bevrydend, nie-stereotipies en bemagtigend omgegaan het met alle mense. Hierdie Christus vind hulle tog in die verhale van die Evangelies en in die Nuwe Testament, maar nie altyd in die strukture van die kerk nie (Carr 1996:180). Is dit nie juis die taak van die kerk om alle mense, ook vroue, te bemagtig en, anders as in die verlede, as profeties-bevrydes te omhels nie?

1.2.9 Bemagtigende en profeties-bevrydende taak van die teologie

Vroue was vir lank deel van 'n samelewing waar hulle beskryf is as "*more spiritual than men, yet less intellectual; closer to the divine, yet prisoner of her most animal characteristics*" (sien Smith-Rosenberg 1984:14). Al word daar in hierdie definisie oor die vrou erken dat sy ten minste darem 'n geestelike wese is, help haar sogenaamde geestelikheid haar nie veel in ander opsigte nie, aangesien sy volgens hierdie definisie nog steeds verstandelik minderwaardig en dierlik is. Hierdie siening is natuurlik 'n wrede veralgemening wat nie noodwendig

in alle kontekste van die samelewing gegeld het nie, maar ek wil juis kritiek lewer op enige moontlike oorblyfsels van hierdie siening oor die vrou en wel deur klem te lê daarop dat die taak van die teologie met betrekking tot die vrou bemagtigend en profeties-bevrydend van aard is.

Elaine Graham (1996:44) meld in haar vroeëre werk dat sy verkies om eerder van die term “pastorale teologie” as “praktiese teologie” gebruik te maak. Sy meen laasgenoemde is té veel van ‘n algemene term en kan enige vorm van praktiese teologiese wetenskap insluit, terwyl die term “pastorale teologie” eerder dui op ‘n versorgende aksie vir die individu. Sy sê verder dat die feministiese uitgangspunt van “*the personal is political*” nêrens meer waar is as wanneer dit toegepas word in Christen-pastorale sorg nie (Graham 1996:51). Vroue se behoeftes is nie uniek aan hulself nie, in die sin dat dit binne ‘n groot sosiaal-politiese konteks bestaan en onder die druk van sekere sosiale aannames gebuk gaan. Die bemagtigende en bevrydende taak van die teologie lê vir haar juis daarin om ou maniere van verstaan te herondersoek en ‘n meer pro-aktiewe stem van verandering in ‘n sosiaal-politiese klimaat te wees (Graham 1996:51). Dit geld veral as dit beteken dat ‘n profetiese stem die onreg in daardie samelewing moet aanspreek.

Rakende die bevrydende taak van die teologie in ‘n bepaalde konteks sê Denise Ackermann (1991:53) dat die oorgrote meerderheid van gelowiges nie ‘n bepaalde sosiale verantwoordelikheid as deel van hul geloofsidentiteit sien nie. In sy boek *Prophetic Pastoral Practice* gaan Gergen (1991) van die standpunt uit dat die taak van die kerk in die wêreld ten diepste ‘n profetiese taak is. Die Christengemeenskap vind dus hul roeping en selfrealisering nie deur met hulself en hul eie sorg gepreokkupeer te wees nie, maar om betrokke te raak in en verbonde te wees aan die bevordering van die welstand van die res van die gemeenskap (Gergen 1991:137). Hierdie profetiese pastorale rol kleur alles waarmee die kerk besig is (Gergen 1991:163); dit word ‘n manier van “wees” eerder as iets wat ons “doen”.

In hierdie studie sal dit mettertyd duidelik word dat die teologie inderdaad 'n bemagtigende en profeties-bevrydende funksie te speel het rakende die gebruik van kuns in die uitlewing van spirituele identiteit.

1.3 METODOLOGIES- EPISTEMOLOGIESE VERTREKPUNTE

1.3.1 Sosiaal konstruksionistiese paradigma

In kort sou mens kon sê dat sosiale konstruksie handel oor die samestelling van waardes, etikette, gewoontes, moraliteit en wette van ons samelewing deur die lede van die kultuur se interaksie met mekaar, van geslag tot geslag en van dag tot dag (Freedman en Combs 1996:16). Sosiaal konstruksionisme rus op die filosofiese aanname dat veelvoudige weergawes van die wêreld legitiem is, dat tekste oop is vir veelvoudige maniere van verstaan en dat taal nie noodwendig verteenwoordigend is nie (White 2004:1).

Geméenskappe vorm die lense waardeur hul lede die wêreld interpreteer, en nie individue nie. Sosiale konstruksie gaan oor 'n gedeelde bewussyn (Gergen 1985: 266), wat impliseer dat alle lede van die samelewing saam inspraak lewer tot wat vir hulle van waarde en belangrik is en wat nie. Die manier hoe mense dink oor hulle wêreld is 'n aktiewe proses wat ontstaan tussen mense binne bepaalde verhoudings (Gergen & Gergen 1991:88). Die wyse waarop 'n spesifieke saak oor 'n spesifieke tyd verstaan word is nie fundamenteel afhanklik van die empiriese geldigheid daarvan nie, maar wel van die wyse waarop dit deur sosiale prosesse in stand gehou word (Gergen 1985:266). Sosiale konstruksie sou gesien kon word as 'n gespesialiseerde vorm van sosiale kritiek (Freedman & Combs 1996:17). Dit poog nie om enige fundamentele reëls of waarborge daar te stel nie en is in hierdie opsig relatief, maar dit beteken ook nie dat alles sonder meer aanvaarbaar is nie (Gergen 1985:273).

In die sosiaal konstruksionistiese paradigma verwys die term "*diskoers*" na 'n spesifieke raamwerk van idees of manier van verstaan (White 2004:2). Hierdie

diskoerse sou ook beskryf kon word as “konstruksies van betekenis”. Persone wat vanuit ‘n bepaalde konstruksie van betekenis funksioneer sal dus totaal anders optree as diegene wat ‘n alternatiewe konstruksie van betekenis volg. Konflik ontstaan wanneer elke individu sy/haar konstruksie van betekenis as vasgestel en “waar” huldig (vergelyk White 2004:2). Binne sosiale konstruksionisme is moraliteit en etiek nie vasgestelde entiteite nie, maar voortgaande aktiwiteite wat voortdurende aandag en versorging vra (Freedman en Combs 1996:17).

Hierbinne speel *dekonstruksie* van diskoerse, die uitafel van die samelewing se manier van dink, ‘n uiters belangrike rol.

1.3.1.2 Dekonstruksie

In Julian Wolfreys (1998:21-59) se skrywe oor die werk van die Fransman Jacques Derrida, sê hy dat dit wat vir ons as algemene kennis voorkom dikwels gebaseer is op ‘n groot aantal voorafkennis en bepaalde denkwyses. Dit is in die breedste sin van die woord filosofies en konseptueel. Alles wat ons as voor die hand liggend beskou is gebaseer op ‘n aantal aannames aangaande ander waarhede (Wolfreys 1998:25), wat weer op hul beurt iewers in die verlede sosiaal gekonstrueer is.

Dekonstruksie, alhoewel krities, is nie arrogant nie, maar poog om groot respek te hê vir die teks en die tradisie (vergelyk Derrida 1997:9). Die doel van dekonstruksie is nie destruktivisme nie, maar dekonstruksie van enigiets, hetsy destruktief of konstruktief. Sampson (1989:7) beskryf dekonstruksie as volg:

To deconstruct is to undo, not to destroy: to undo...a tradition that has dominated Western thought since early Greek philosophy and which lies at the very roots of our commonsense understanding.

Om te dekonstrueer beteken dus nie om ‘n begrip uit te veer nie, maar om ‘n streep daardeur te trek om aan te toon dat die woord nie korrek is nie. Dit is steeds nodig om die woord te sien om sodoende die konteks te verstaan (sien

Sampson 1989:7). Enige entiteit is beide wat dit is en ook wat dit nie is nie (Sampson 1989:16). Derrida se dekonstruktiewe doel is nie om die Westerse manier van verstaan met 'n nuwe manier van verstaan te vervang nie, maar wel om krities te kyk na die manier waarop hierdie liggame van kennis saamgestel word en dit te bevraagteken. Dekonstruksie vra nie dat jy 'n keuse uitoefen en slaafs jou eie keuse navolg nie. Jy kan steeds oop en ondersoekend met die teks omgaan (sien Derrida 1997:11). Tog fokus dekonstruksie nie noodwendig op veelvoudigheid nie, maar op heterogeniteit, verskil, disassosiasie, wat absoluut essensieel is in die relasie tot ander entiteite (volgens Derrida 1997:13). Volgens Derrida (1997:13) is dit elkeen se etiese en politieke taak om erns te maak met die onmoontlikheid van eenheid in jouself. Vir Derrida (1997:14) is hierdie eenheid met jouself sinoniem aan die dood, want daarmee word alle ander moontlikhede van groei en anders wees uitgesluit. Eenheid is 'n groter gevaar vir enige sisteem as disassosiasie (sien Derrida 1997:14), aangesien ek, volgens dekonstruksie, iemand ooit ten volle kan ken of verstaan of begryp nie. Daar is altyd ruimte vir bevraagtekening. Tog is dekonstruksie alles behalwe 'n onverantwoordelike destruktiewe proses. Daar word groot erns gemaak met die wêreld agter die teks, met ander omringende tekste, daar word gewag voor daar gepraat word en as daar gepraat word word, word dit op so manier gedoen dat dit wat gesê word nie as die finale woord voorgehou word nie (volgens Derrida 1997:16). Telkens wanneer een sisteem met 'n ander vervang word, of wanneer een idee deur 'n ander verplaas word is dit kritiek en dekonstruksie. Die web van mag waardeur mense vasgevang word is dikwels so subtiel dat hulle dit nie kan herken nie (volgens Foucault 1984:59). Dikwels is dit nodig om die sogenaamde "koning te onthoof" (sien Foucault 1984:63) om sodoende die mag binne daardie sisteem te dekonstrueer en by nuwe begrip uit te kom. Maar daar is steeds bepaalde waardes wat hierdie keuse onderlê. 'n Voorbeeld is die waarde van geregtigheid wat die soeke na 'n beter regstelsel en die skryf van beter wette onderlê (vergelyk Derrida 1997:16).

Derrida maak 'n onderskeid tussen godsdiens en geloof. Wanneer godsdiens iets is wat bestaan uit stelle oortuigings, dogma en institusies, soos te vinde in die kerk, dan is godsdiens inderdaad dekonstrueerbaar. Geloof sien hy as die onderliggende waarde wat in alle mense te vind is en daarom universeel is. Die vraag is egter in dekonstruksie na die inhoud van daardie geloof, en dit is dekonstrueerbaar (sien Derrida 1997:22).

Deur dekonstruksie raak ons meer bewus van die effek van sekere modi van denke en funksionering op ons totale lewe, en word ons juis in die posisie geplaas om 'n keuse uit te oefen oor die moontlikheid om volgens ander modi en denke te funksioneer (White 1991:27).

Die doel van dekonstruksie is om te dekonstrueer en nie te konstrueer nie. Dit poog om sisteme te ontrafel wat andersins - in selftevredenheid - nog meer dominerend en totaliserend sou wees (Richer 1990:59). Richer (1990:60) beskryf dekonstruksie as 'n pessimistiese aktivisme wat verwag om dominerend en beheer in die mees onskuldige plekke te vind - veral in die skynbaar onskuldige plekke.

Dekonstruksie van tekste, institusies, tradisies, gemeenskappe, oortuigings en praktyke wil aantoon dat niks definieerbare betekenis het nie en dat alle entiteite die genres oorskry waardeur dit op daardie stadium begrens word.

Dekonstruksie poog juis om verby die grense te strek (Caputo 1997:32).

Dekonstruksie is die oneindige soeke na die onmoontlike, wat impliseer dat 'n saak wat as onmoontlik beskou word nie deur die onmoontlikheid uitgewis word nie, maar in werklikheid deur die onmoontlikheid gevoed word.

As navorser is my vernaamste uitdaging om getrou te bly aan die waardes van die sosiaal konstruksionistiese model, wat beide my teologiese en navorsingsbenadering ondergrond. Een van hierdie waardes is dekonstruksie. In meer modernistiese benaderings word daar dikwels aan die hand van bepaalde

hipoteses gepoog om 'n spesifieke uitkoms daar te stel. Die implikasie is 'n dikwels geforseerde eindproduk wat nie ruimte skep vir die spontane ontwikkeling in die mede-navorsers se verhale nie (sien Muller, Van Deventer & Human 2001:80). Die uiteinde van my keuse om 'n sosiaal konstruksionistiese navorsingsproses as werkswyse te kies beteken hierdie navorsing is sosiaal gekonstrueer in 'n gesamentlike verhaal van beide my eie werk sowel as dié van die mede-navorsers, maar bly altyd oop om bevraagteken en gedekonstrueer te word.

'n Benadering wat ten nouste by sosiaal konstruksionisme aansluit is die narratiewe benadering. Vir Freedman en Combs (1996:19) is die ooreenkomste tussen narratiewe - en sosiaal konstruksionisme so sterk dat hulle dit soms as wisselterm aanwend.

1.3.2 Narratiewe benadering

Gerald Monk (1996:3) vergelyk die narratiewe benadering met argeologie. Met versigtige klein bewegings en 'n fyn borsel word daar oor die landskap gegee om oorblyfsels van 'n verhaal stuk vir stuk te ontdek en mettertyd vas te stel hoe hierdie oorblyfsels bymekaar inskakel. Net soos die argeoloog benodig 'n narratiewe praktisyn waarnemingsvermoë, uithouvermoë, sorg, doelgerigheid en delikate werksvernuf (Monk 1996:3). Anders as die argeoloog is die narratiewe praktisyn besig met 'n bruisende, dinamiese, lewende kultuur. Elke persoon is 'n aktiewe deelnemer aan die proses van rekonstruksie of ko-konstruksie, van iets waardevol en vol substansie in sy/haar lewe (Monk 1996:3).

White en Epston (1990:1) benadruk ook die gedagte dat 'n narratiewe benadering tot navorsing die individu se deelname aan die rekonstruksie van iets waardevols in sy/haar lewe erken. 'n Narratiewe benadering vereis sekere vaardighede wat gevorm word deur poststrukuralistiese (White 1997:218) of sosiaal konstruksionistiese denke, wat onder andere eksternalisering (sien White & Epston 1990:39), bepaling van invloede (White & Epston 1990:42) en die

sogenaamde “not-knowing” posisie (Anderson & Goolishian 1992:28; Monk 1996:25) insluit.

Ganzevoort (1989:9) verwys na die skuif na hermeneutiese pastoraat wat erns maak met die individu se lewensverhaal, sin, betekenis en interpretasie. Die hermeneutiese model gaan veral daarvoor dat ons nie voorafopgestelde hermeneutiese modelle daarstel waarin die gespreksvennote geplaas word nie. Ons ontmoet die individu en soek al interpreterend na nuwe weë vir pastoraat, en uit hierdie betekenisgewende ontmoeting word pastorale handeling moontlik (sien Ganzevoort 1989:9). Narratiewe ondersoek handel oor die wyse waarop individue betekenis verleen aan feite en gebeure in hul leefwêreld (vergelyk Ganzevoort 1989:10). Die doelstelling van 'n narratiewe benadering tot navorsing is om insig te verkry. Klem val dus nie soseer op die inhoud van 'n saak nie, maar die wyse waarop persone die saak hanteer en daaraan sin gee. Die narratiewe ondersoek het dit nie ten doel om 'n sekere hipotese te staaf nie, maar wel om alternatiewe navorsingsverhale tot stand te bring (volgens Ganzevoort 1989:12). In die navorsing word jy nie beperk deur 'n hipotese nie, maar het jy die voorreg om deel te wees van die ontstaan van nuwe moontlikhede. Hierdie metode is kwalitatief van aard aangesien dit nie belangstel in getalle en kwantifiseerbare algemeen-geldende bewyse nie, maar na die soeke van ervaring, betekenis en sin.

Volgens Muller (2000:17) is die narratiewe navorser ingestel op gelyke en vrye kommunikasie. Hy beklemtoon daarom die posisie van die nie-weter (vergelyk Muller 2000:17) asook die onbevange luister na die ander persoon se verhaal (sien Muller 2000:35). Net soos in die pastoraat mag die narratiewe navorser nooit met goedkoop antwoorde en vinnige gevolgtrekkings vorendag kom nie, aangesien verhale deel is van die, soms moeisame, sosiaal-konstruksionistiese proses aan die hand waarvan mense hul verhale verstaan en daaraan sin gee (vergelyk Muller 2000:58).

In die narratiewe ondersoek word gebeure en aksies gerangskik aan die hand van hul bydrae tot die ontwikkeling van die navorsingsverhaal (sien Verhesschen 1999:3). In narratiewe navorsing word die klem op 'n aantal sleutelbegrippe geplaas: die mens as aktiewe deelnemer en die sentrale fokus op betekenis, 'n wegbeweeg van positivisme waar bestaande kennis as die enigste legitieme vorm van verstaan van die werklikheid dien, 'n fundamentele verandering van die verhouding tussen die navorser en die tradisionele "subjek" van navorsing, die eksplisiete erkenning van die wyse waarop die navorser se eie subjektiwiteit die navorsing beïnvloed, asook die uitkomst van die verslaggewing (vergelyk Verhesschen 1999:3).

Polkinghorne (1988:161) onderskei tussen twee vorme van narratiewe navorsing, naamlik beskrywende narratiewe navorsing waar praktyke wat reeds deur individue gevolg word in detail beskryf word om sodoende aan te toon hoe daardie persone sin in hul lewens vind, asook verduidelikende narratiewe navorsing, waar die fokus val op verklaring of betekenisgewing aan waarom sekere gebeure plaasgevind het of waarom persone kies om op hierdie manier sin te gee aan hulle ervarings. In narratiewe navorsing word data versamel met die oog op die onthulling van die verwickeldheid van die verloop van die navorsingsverhaal (vergelyk Polkinghorne 1988:174). Alhoewel die feite van die verhaal belangrik is, stel narratiewe navorsing meer belang in die betekenis wat aan die vertelde verhaal gegee word, asook die sin wat die deelnemers aan die navorsing uit die vertelde verhaal saamstel, as in die wetenskaplike meetbaarheid daarvan. Geldigheid, belang en betroubaarheid, alhoewel meer informeel as in tradisionele benaderings tot navorsing, word in narratiewe navorsing hoog op prys gestel. Tog word daar nie in narratiewe navorsing met waarheidsaansprake gewerk nie, aangesien die uitkomst van navorsing dikwels 'n oop einde het (sien Polkinghorne 1988:176). Om hierdie rede staan die narratiewe navorser onder die etiese verpligting om so getrou as moontlik te wees aan die beginsels van die narratiewe benadering en om dus erns te maak met die unieke verhale van die deelnemers aan die navorsing. Hierdie twee

riglyne bepaal uiteindelik die geldigheid, belang en betroubaarheid van die navorsing, aangesien dit nie formeel getoets kan word nie (vergelyk Polkinghorne 1988:176).

Verhesschen (1999:9) vra die volgende vraag: Wat maak narratiewe navorsing outentiek, eerlik en betroubaar?

Eerstens moet die navorsing reg laat geskied aan die konteks wat nagevors word en die navorser se eie belang moet op die agtergrond skuif.

Tweedens moet daar reg geskied aan die deelnemers. Deelnemers moet in samewerking met die navorser die navorsingsvrae daarstel.

Derdens moet die navorser deel word van 'n gesprek met die gemeenskap van navorsers waarin dit blyk dat die navorsing 'n bydrae lewer tot die welstand van die persone wat deur die navorsing geraak word en vir die spesifieke konteks waarbinne die navorsing plaasgevind het (sien Verhesschen 1999:9).

Oor die algemeen moet die navorsingsverslag die leser oortuig van 'n respekvolle, sistematiese, self-reflektiewe en self-kritiese benadering tot die navorsing. Wanneer 'n narratiewe navorser daarin slaag om reg te laat geskied aan bogenoemde en dus 'n outentieke navorser probeer wees het, kan sy/haar navorsingverhale epistemiese respekterbaarheid verdien en as die waarheid aanvaar word (volgens Verhesschen 1999:9). Soos die navorsingsverhaal van hier af verder ontvou is dit my hoop dat die leser sal merk hoe hierdie beginsels van narratiewe navorsing in hierdie navorsing nagejaag en hooggeag is.

Die volgende narratiewe teoretiese vertrekpunte is waardevolle bakens in hierdie navorsingslandskap:

1.3.2.1 "The client is the expert"

Anders as in modernistiese navorsingsmetodes word die individu die skepper van kennis. Die navorser beskik nie oor een of ander vorm van superieure- of spesialiskennis nie (sien Epston en White 1995:280). Hierdie posisie moedig mede-navorsers aan om hulself as eksperts in hul eie lewens te erken (vergelyk

Muller en Schoeman 2004:9), verhoog hulle outoriteit in sake aangaande hulself en verminder hul afhanklikheid van ander ekspert draers van kennis (sien Epston en White 1995:312). Die navorser domineer nie die mede-navorser met ekspert-kennis nie, maar word eerder deur die mede-navorser gelei en geleer van sy/haar wêreld. Die navorser se taak is nie om te analiseer nie, maar om te poog om te verstaan (Anderson en Goolishian 1992:33).

1.3.2.2 "Not Knowing"

"Not Knowing" vra dat ons poging tot verstaan, verduidelikings en interpretasies nie beperk word deur vorige ondervindings of teoreties gebaseerde kennis nie (Anderson en Goolishian 1992:28). Dit verteenwoordig en kommunikeer 'n algemene houding van oorfloedige, egte belangstelling in die navorsingsverhaal. Die navorser poog konstant om meer te wete te kom oor wat gesê is (sien Anderson en Goolishian 1992:29). Hier is dit van uiterste belang dat die narratiewe navorser juis bewus is van vooropgestelde idees wat sy/haar verwagting van die navorsingsproses kan kleur of beïnvloed (sien Anderson en Goolishian 1992:32). Indien dit nie gebeur nie en daar wel van voorafkennis gebruik gemaak word om die navorsingsverhaal te verstaan, verloor die navorser kontak met die plaaslik ontwikkelde betekenis van die mede-navorser en word die mede-navorser se verhaal aan bande gelê (sien Anderson en Goolishian 1992:33).

Gesien vanuit hierdie perspektief, lig Anderson en Goolishian (1992:27) die volgende standpunte:

- Menslike sisteme is betekenis-genererend van aard en hierdie betekenis word gegenerer deur taal.
- Betekenis en verstaan word sosiaal gekonstrueer.
- Die navorsingsreis is 'n wedersydse soeke deur middel van dialoog.
- Die navorser se rol is dié van gesprekskunstenaar en sy/haar verantwoordelikheid is hoofsaaklik die skep van ruimte om die navorsingsverhaal te help ontvou.

- Om te slaag in bogenoemde bevind die navorser hom/haarself in 'n nie-wetende posisie, wat impliseer dat die navorser nie inligting bekom deur voorafkennis nie.
- Deur die gesprek vind die dialogiese skep van 'n nuwe verhaal plaas, wat daarmee saam nuwe moontlikhede tot stand bring.

1.3.2.3 Eksternalisering

Eksternalisering handel oor die objektifisering van 'n persoon se dominante verhaal, wat dikwels 'n probleemverhaal is (White 1991:29). Volgens die narratiewe beskouing is die probleem van 'n persoon nie meer in die persoon self gesetel nie, maar word daar deur eksternaliserende gesprek en die gebruik van metaforiese taal gepoog om die tradisioneel interne probleem as eksterne entiteit aan te spreek (sien Wylie 1994:43).

Wanneer 'n eksternaliserende gesprek gevoer word is dit van uiterste belang dat ons gespreksgenote toegelaat word om hulself los van die probleem te sien. Om 'n persoon apart van 'n probleem te sien skep die moontlikheid om hul verhouding met 'n probleem te erken, te evalueer en te heronderhandel (Freedman en Combs 1996:282).

1.3.2.4 Unieke uitkoms of alternatiewe verhale

Unieke uitkoms gaan nie soseer oor die voorafgaande gebeure nie, maar eerder oor wat kan wees (White 1995:74). Die unieke uitkoms is die skynbaar onbelangrike, dikwels vergete ervarings wat die dominante verhaal van abnormaliteit, oneffektiwiteit en teleurstelling teenstaan. Gerald Monk (1996:13) verwys na unieke uitkoms as "sparkling moment". Selfs in die donkerste verhaal waar daar oënskynlik geen uitkoms is nie, is daar klein voorbeelde van lig, persoonlike oorwinning, outonomie, selfrespek en emosionele welstand (Wylie 1994:43). Wylie (1994:43) skryf die volgende oor die werk van Michael White:

White's therapeutic method may depend more on exploring people's history than any other current approach, barring psychoanalysis – but with a profound difference. Whereas practitioners of the latter delve into personal history like surgeons looking for hidden tumors, a lump of

pathology in the far distant past, White seeks out the healthy tissue, the protective antibodies, which he always finds.

'n Uitkoms is slegs uniek as die mede-navorsers dit self as sodanig herken (vergelyk White 1991:30). Volgens Monk (1996:15) is dit daarom die taak van die narratiewe praktisyn om persone te help om hierdie subtiele skuiwe raak te sien.

1.3.2.5 Ko-konstruksie

Die narratiewe gesprek is 'n *"in there together"* ervaring (sien Anderson & Goolishian 1992:29). Mense praat met mekaar en saam word nuwe betekenis, nuwe realiteit en nuwe narratiewe gekonstrueer. Die is die navorser se taak om 'n oop gespreksruimte en 'n nuwe dialogiese proses te fasiliteer. Die dialogiese skep van betekenis is altyd 'n voortgaande proses. 'n Nie-wetende posisie verseker dat die nuwe kennis wat voortdurend op die tafel geplaas word deel bly van die ko-konstruksie van nuwe narratiewe. Na afloop van die ontdekking van unieke uitkomstes of alternatiewe verhale kan hierdie "pêrels van aktiwiteit" (vergelyk Monk 1996:16) aaneengestring word om die geko-konstrueerde weergawe van 'n persoon se nuwe verhaal te vorm. Dit is die narratiewe praktisyn se taak om die bewustelike, aktiewe rol te speel om die vuur onder die nuwe verhaal aan te blaas (sien Monk 1996:16).

1.3.3 Kwalitatiewe navorsing

Binne 'n narratiewe benadering kry kwalitatiewe navorsing voorkeur bo kwantitatiewe navorsing. Narratief-gebaseerde kwalitatiewe navorsing stel meer belang in 'n outentieke proses van navorsing as in die ontdekking van die waarheid as sulks (sien Muller en Schoeman 2004:8). Daar word ook veel eerder klem gelê op navorsing as betrokkenheid, eerder as intervensie, aangesien die begrip intervensie spreek van 'n positivistiese, strukturalistiese uitkoms (vergelyk Muller en Schoeman 2004:11). Verder benader narratiewe navorsing mense en hul verhale met respek. Dit is ook breekbaar? Feilbaar? aangesien dit die risiko neem om betrokke te raak by alternatiewe verhale sonder oplossings en antwoorde. Dit poog nie om te veralgemeen nie, maar as gevolg van die

betroubaarheid en integriteit van die navorsingsverhale kan dit ook in ander kontekste van waarde wees (sien Muller en Schoeman 2004:12).

Die kwalitatiewe navorsingsontwerp begin altyd met 'n vraag. Die rede hiervoor is nie sommer net ter wille van nuuskierigheid nie - die studie gaan oor werklike situasies van werklike mense in hul werklike lewensomstandighede (Janesick 1994:21). Die kwalitatiewe navorser hou hom/haar besig met vrae rakende persepsies (Leedy & Ormrod 2001:153), betekenis, invloede, verhoudings en verskeie ander moeilik meetbare onderwerpe (Janesick 1994:210). 'n Belangrike kenmerk van kwalitatiewe navorsing is dat daar induktief (vergelyk Janesick 1994:212) gewerk word, wat impliseer dat 'n teorie ontwikkel word uit die gebestudeerde data (Leedy & Ormrod 2001:154). Teorieë wat nie uit die spesifieke data na vore kom nie is dus ongeldig. Kwalitatiewe navorsing is verder holisties, persoonlik, bestudeer verhoudings binne sisteme en kulture, poog om 'n spesifieke sosiale opset te verstaan, vra dat die navorser op 'n manier deel word van die navorsingsveld, maak erns met etiese kwessies en maak ruimte vir die rol van die navorser en sy/haar eie posisionering (Janesick 1994:212). Kwalitatiewe navorsing maak erns met die vraag na konfidensialiteit (Maykut & Morehouse 1994:176), geloofwaardigheid, geldigheid en betroubaarheid (Janesick 1994:216).

Kwalitatiewe onderhoudvoerders luister hoe mense die wêreld waarin hul leef en werk verstaan (Rubin & Rubin 1995:3). Enkele voorbeelde van karaktertrekke van 'n kwalitatiewe onderhoud (Rubin & Rubin 1995:6-12) is as volg:

- Onderhoud as gesprekvoering: die onderhoud word nie vooraf uitgewerk nie, maar geskied as spontane, logiese gesprekvoering. Hierdie vorm van onderhoudvoering is heerlik onvoorspelbaar, aangesien die verloop nie vooraf bepaal word nie. Die doel van die onderhoud is om te luister na die betekenis van wat gesê word en nie 'n soeke na blote inligting of data nie.
- Ontdek die wêreld van die individu: elke persoon kom na die gesprek met 'n eie taal en eie wêreldvisie. Dit is die onderhoudvoerder se taak om vas

te stel wat hierdie taal en wêreldvisie is. Die simbole en metafore waarmee mense kies om hul wêreld te beskryf is om hierdie rede belangrik. In 'n ander konteks beteken 'n term heeltemal iets anders. Die onderhoudvoerder word gevra om te verstaan dat een persoon se ervaring nie fundamenteel meer waar as 'n ander s'n nie. Vier verskillende stemme beteken nie een is reg en die ander drie verkeerd nie. Dit beteken wel dat mense vanuit verskillende perspektiewe na hul wêreld kyk.

- **Gespreksvennote:** Individue word gesien as vennote in gespreksvoering wat self kan besluit in watter rigting die gesprek beweeg. Vrae word gevra oor ervaring. Die term "gespreksvennote" plaas klem op die deelnemende en nie-dominante aard van die gesprek. Daar word saam besluit waaroor daar gepraat word. Dit maak dus nie werklik sin om vir almal dieselfde vraag te vra nie, want mense verskil. Om jou eie mening van wat belangrik is op 'n persoon af te dwing mag meebring dat jy belangrike inligting misloop omdat jy nie oop is vir die uniekheid van elkeen se verhaal nie.

Elke onderhoudvoerder het self 'n bepaalde wêreldvisie; niemand is neutraal nie. Objektiviteit is juis daarom nie werklik moontlik nie. Die doel van die gesprek is om empatie te hê en 'n balans te bereik eerder as neutraliteit (Rubin & Rubin 1995:13). In kwalitatiewe onderhoudvoering poog jy om meer te wete te kom oor ander se wêreld, al is dit nie altyd moontlik om werklik begrip te hê nie (Rubin & Rubin 1995:18). 'n Bewustheid van jou eie gespesialiseerde woordeskat en kulturele aannames maak jou as onderhoudvoerder minder geneig om jou eie denkwyses op ander af te dwing (Rubin & Rubin 1995:19).

Rubin en Rubin (1995:38) se model is sterk beïnvloed deur die feministiese model (sien 1.2.5). Verhale het die geleentheid om vanself na vore te kom, daar word nie gekategoriseer nie; die onderhoudvoerder moenie die gesprek domineer nie; die onderhoudvoerder kan nie volkome neutraal wees nie en eie belange, behoeftes en oortuigings moet in ag geneem word. Daar word gepoog om spesifieke omstandighede te verstaan - die navorser is dus nie op soek na

algemeen geldende waarhede nie. Rubin en Rubin (1995:39) stem saam dat die onderhoud nooit in 'n magspel mag ontaard nie, maar dat die navorser altyd ingestel is op die welstand van die individu; dat die individu self beter daaraan toe is na gesprekvoering is as voor die tyd (Rubin & Rubin 1995:40).

Rubin (1983:341) skryf dat in kwalitatiewe navorsing die waarheid altyd in lae voorkom. Met ander woorde daar is veelvoudige interpretasies van enige gegewe sosiale fenomeen. Al is die onderwerp hoé intensief nagevors - daar is altyd 'n moontlikheid dat daar nie net 'n enkele algemeengeldende waarheid na vore kom nie. Dit beteken dus dat jou siening van realiteit en my siening van realiteit nie noodwendig sal ooreenstem nie. Alhoewel ek in hierdie navorsing fokus op 'n spesifieke onderwerp; naamlik die gebruik van kuns in die uitlewing van spirituele identiteit by die jong volwasse vrou is dit my taak as navorser om saam met die mede-navorsers te verstaan hoe verskillende faktore in die omgewing met mekaar saamwerk om die waargenome uitkomst daar te stel (vergelyk Rubin 1983:345).

Navorsers beoordeel die geloofwaardigheid van kwalitatiewe navorsing aan die hand van deursigtigheid, konsekwentheid en kommunikeerbaarheid (Rubin & Rubin 1995:85-92):

- Deursigtigheid: die leser van 'n kwalitatiewe verslag kan die basiese prosesse van dataversameling raaksien. Die leser word toegelaat om die navorser se intellektuele sterk- en swakpunte en vooropgestelde idees te sien. Rekords word gehou van wat gedoen, gesien en gevoel is. Die navorser probeer om so eerlik as moontlik te wees oor eie tekortkominge en gewaarwordinge. Die hou van 'n goeie navorsingsverslag gee ware gebeure weer en voorkom verbeeldingsvlugte waar gebeure in navorsing uitgedink word.
- Konsekwentheid: die doel van kwalitatiewe navorsing is nie om inkonsekwentheid te elimineer nie, maar wel om vas te stel waarom hulle

voorgekom het. Goed nagevorsde inkonsekwentheid kan juis die diepte van 'n verhaal intensifiseer.

- **Kommunikeerbaarheid:** die beeld van die navorsingsarena moet werklik "voel" vir die leser. Gespreksvennote moet hulself in die beskrywings kan raaksien. Rykheid van detail, oorfloed van bewyse en lewendigheid van die teks help oortuig die wat niks van die navorsingsveld weet nie dat die navorsing eg is. Eerstehandse ervarings verhoog kommunikeerbaarheid.

'n Belangrike deel van kwalitatiewe navorsing is die gebruik van ingeligte toestemmingsverklarings (sien aanhangsel A). Die kriteria vir 'n ingeligte toestemmingsverklaring is as volg: Deelnemers moet weet wat die studieveld is, dat jy hulle deelname versoek, dat deelname vrywillig is en dat hulle antwoorde vertroulik hanteer sal word indien hulle dit versoek. As anonimiteit beloof word word daar van die navorser verwag om daarby te hou (Rubin & Rubin 1995:94-95).

Daar bestaan verskillende navorsingsmetodologieë binne kwalitatiewe navorsing. Een van hierdie metodologieë wat sterk in hierdie betrokke navorsing na vore kom is dié van deelnemende aksienavorsing.

1.3.4 Deelnemende aksienavorsing

Histories gesien betree die navorser 'n gemeenskap, verkry kennis en vertrek weer. Die gemeenskap word totaal oorbluf gelaat oor wat so pas gebeur het (sien Gardner 2004:51). Deelnemende aksienavorsing is 'n verneme strategie binne kwalitatiewe navorsing wat veral in hierdie studie uiters effektief aangewend word om 'n ander navorsingsbenadering daar te stel (Janesick 1994:212).

McTaggart (1997:28) beskryf deelnemende aksienavorsing as 'n groepsaktiwiteit waar elke lid van die groep, asook die navorser, deelneem aan die aksie wat nagevors word. 'n Voortdurende spiraal van beplanning, aksie, observasie en

refleksie word gevolg (McTaggart 1997:34, Zuber-Skerrit 1997:96). Dieselfde beginsels wat in die algemeen geldig is vir kwalitatiewe navorsing, is ook geldig vir deelnemende aksienavorsing. Deelnemende aksienavorsing speel in hierdie spesifieke studie 'n belangrike rol, aangesien ek as navorser deel is van die navorsingsproses en nie net 'n fenomeen van buite af waarneem nie.

Deelnemende aksienavorsing verwyder die afstand tussen die objektiewe waarnemer en die subjektiewe subjek en sluit die gemeenskap wat bestudeer word in as aktiewe deelnemers aan die navorsing, met die einddoel om die gemeenskap te bemagtig met die oog op verandering (vergelyk Gardner 2004:51). Deelnemende aksienavorsing is gebaseer op drie sleutelemente: navorsing, opvoeding en aksie. Dit wyk hivolgens af van tradisionele navorsingsmetodes deur opvoeding en aksie in te sluit en nie net te eindig by dataversameling nie. Die data word juis gebruik om diegene betrokke by die navorsing te onderrig en hulle tot aksie aan te spoor (sien Gardner 2004:51). Deelnemende aksienavorsing betrek die gemeenskap by die ontwerp, implementering, interpretasie en disseminasie van die data, dit hou die lokus van die navorsing binne die gemeenskap, bestudeer sake wat deur die gemeenskap geïdentifiseer word, versprei inligting in die gemeenskap, erken dat daar veelvuldige maniere is om te ken en kennis te bekom, en erken dat lede van die gemeenskap die kenners is met betrekking tot daardie gemeenskap se behoeftes. Omdat deelnemende aksienavorsing so intensief op die betrokke gemeenskap fokus is dit baie meer tydrowend as ander navorsingsmetodes (Gardner 1996:52).

McTaggart (1997:29) wys daarop dat dit maklik is om die illusie van deelname te skep in die neerskrif van die navorsing. Dikwels word daar eerder navorsing op persone gedoen as *deur* hulle. Dit is nie deelnemende aksienavorsing nie, maar slegs die koöptering van persone om deel te neem aan 'n navorsingsproses waarin die navorser nog steeds beheer wil uitoefen. McTaggart (1997:39) beklemtoon dat deelnemende aksienavorsing nie navorsing is wat op ander

persone gedoen word nie. Dit is navorsing deur persone op hul eie situasie, met die oog op die verbetering van dit waarmee hulle besig is. Hierdie werkswyse behandel persone as outonome, verantwoordelike agente wat aktief daaraan deelneem om hul eie lewensverhale te skryf. Individue word nie as objekte van navorsing behandel nie, maar hulle word juis aangemoedig om saam te werk as kennisdraende subjekte en agente van verandering en verbetering (vergelyk McTaggart 1997:39).

1.3.5 Feministiese navorsingsmetodologie

Die doel van hierdie studie is nie veralgemenend van aard nie. Die fokus is op 'n bepaalde groep vroue in bepaalde lewensomstandighede. Wanneer daar daarom oor vroue en met vroue gepraat word is daar sekere basiese beginsels wat binne die navorsing gehuldig word (vergelyk Slee 2004:46-52).

- Die navorsing word eksplisiet in die ervaring van vroue begrond.
- Verskil en diversiteit binne die navorsingsverhaal word verwelkom en gevier, aangesien nie een vrou se verhaal dieselfde is as die van 'n ander nie.
- Navorsing word uitgevoer met die spesifieke doel om vroue te bevry en te bemagtig. Ek is van mening dat dit ook een van die teologiese doelstellings van hierdie studie is (sien 1.3.7).
- Geen dominerende navorsingsmetodes word gebruik nie. Dit impliseer onder andere die volgende:
 - Deursigtigheid oor die doel en metode van navorsing
 - Om my eie agenda en ervaring beskikbaar te stel vir kritiese refleksie
 - Om eienaarskap van die materiaal op so manier te hanteer dat konfidensialiteit en integriteit teenoor die vroue se verhale ten alle tye gehandhaaf word
 - Om nie net op formele vlak met die mede-navorsers kontak te hê nie, maar voortdurend bewus te wees van die ontwikkeling van hulle lewensverhale.

- Om mede-navorsers deel te maak van die navorsingsproses deur die gebruik van reflekerende gesprekke en die beskikbaarstelling van die geskrewe navorsingsverhaal
- Die gebruik van refleksiwiteit met die doel om dominante diskoerse te bevraagteken en te dekonstrueer asook met die doel om krities te dink oor jou invloed as navorser, die effek van die navorsing op jou asook die resultate van die navorsing.

Al is bogenoemde beginsels met die eerste oogopslag nie eksplisiet feministies nie, onderskryf dit tog die waardes van 'n feministiese navorsingsproses.

1.4 AGTERGROND OOR DIE SPESIFIEKE NAVORSINGSVELD

1.4.1 Inleidende opmerkings

In die navorsingstitel maak ek gebruik van die term terapeutiese kuns. Om te verstaan wat ek bedoel met die term terapeutiese kuns is dit eers belangrik om te verstaan wat dit nié is nie. Terapeutiese kuns is nie dieselfde as kunstherapie nie, alhoewel daar 'n nou verband tussen die twee bestaan. *Maar wat is kunstherapie?* Ten einde hierdie vraag te beantwoord, word die verskillende menings van geselekteerde skrywers ondersoek.

1.4.2 Wat is Kunstherapie?

In Siud-Afrika staan kunstherapie nog in sy kinderskoene – anders as in Brittanje en Amerika. Die begrip kunstherapie is dus vir baie mense nog 'n vreemde begrip – om dié rede ag ek dit nodig om, aan die hand van uittreksels uit die literatuur, 'n uiteensetting te gee van presies wat bedoel word as kunstherapie ter sprake kom.

Landgarten (1981:3) beskryf kunstherapie as die geleentheid om deur middel van kunstegnieke, kunsmateriale en ander media onderhewig aan die behoeftes van elke persoon, op nie-verbale wyse uiting te gee aan innerlike ervarings. Die individu kan of 'n bewuste keuse maak vir wat hy/sy wil oordra of kan bloot begin

met iets en sien wat daaruit voortvloei. Temas word dikwels deur die kunsteraapeut voorgestel en kan beide algemeen of spesifiek wees, soos emosies, wense, drome, fantasieë, planne, selfbeelde, familiesamestellings, omgewings, situasies en so meer. Volgens haar (Landgarten 1981:4) is die moontlikhede wat deur kunsteraapie aangespreek word eindeloos.

Case en Dalley (1992:1) beskryf kunsteraapie as volg:

Art Therapy involves the use of different art media through which a patient (sic) can express and work through the issues and concerns that have brought him or her into therapy. The therapist and client (sic) are in partnership in trying to understand the art process and the product of the session. For many clients it is easier to relate to the therapist through the art object, which, as personal statement, provides a focus for discussion, analysis and self-evaluation. As it is concrete, it acts as a record of the therapeutic process that cannot be denied, erased or forgotten and offers possibilities for reflection in the future.

In 'n ander artikel beskryf Tessa Dalley (1987:5) kunsteraapie as 'n terapeutiese proses waarin die gebruik van kunsmateriale die afbreek van verdedigingsmeganismes en die na vore tree van emosies fasiliteer, waarvan die resultaat dikwels te ongeorganiseerd is om "kuns" genoem te word. Die aggressie, ambivalensie en plofbare emosies wat tydens kunsteraapie ervaar kan word vorm die essensie van die terapeutiese proses.

Simon (1997:14) is van mening dat die waarde van kunsteraapie nie alleen in die visuele eindproduk lê nie, maar ook in die verhouding met die kunsteraapeut, waar daar plek is vir beide vryheid en grense, stilte en gesprek, asook die simboliese en objekwaarde van die voltooide kunswerk.

Die laaste mening waaraan ek aandag gee is die van Susan Makin (2000:36):

The arts therapies offer opportunities for creative discoveries and decision making in a safe, supervised setting. The therapist act as a guide and assistant while the client is free to experiment and play with a variety of material such as paint and clay... Sometimes the art making process in itself can be relaxing and healing. Even when something is not consciously on someone's mind, thought and desires may surface from

the unconscious in the pieces of art that are created. If art pieces happen to take on particular or changing meanings through discussion, the knowledge which may be gained from them are an added bonus... suggestions for themes to work on are offered by the therapist when necessary, but the client's spontaneous needs are what usually influence the course of a session. ...difficult subjects may be approached in non-threatening ways. The emphasis is not on the beauty or skill and style of the products made, but on the process of making them and the relief given.

Kunsterapie is dus na my mening 'n wonderlike, kreatiewe, alternatiewe vorm van terapie en ek sal mettertyd aandui hoe tuis kuns as terapie binne die narratiewe benadering is (sien hoofstuk 4), asook hoe effektief dit gebruik kan word in die uitlewing van spirituele identiteit (sien hoofstuk 6).

1.4.3 Waarom hierdie onderwerp?

Reeds van vroeg in my lewe was ek lief vir kuns en allerlei kunsaktiwiteite. Wat my veral later in my lewe opgeval het was hoe 'n ongelooflik verrassende effek hierdie kunsaktiwiteite op my gehad het. Telkens het ek meer ontspanne, meer tevrede met myself en meer in kontak met myself gevoel (vergelyk Wadeson 1987:1 en Lantz 1993:180). Ek was van mening dat hierdie bloot my eie subjektiewe ervaring is, maar hoe meer ek met ander mense te doen gekry het wat ook 'n voorliefde vir die kunste het, hoe meer het ek besef dat my ervaring 'n universele ervaring is onder diegene wat hulle met kunsaktiwiteite besig hou. Wat my in besonder opgeval het is dat die meeste mense, ekself ingesluit, ook ervaar het dat hierdie kunsaktiwiteite 'n direkte invloed het op die geloofservaring van die individu (sien Purnell 2002:371 en Muller & Van Niekerk 2001:201). Die volgende aanhaling van Henry Ward Beecher, naamlik: *"Every artist dips his brush in his own soul, and paints his own nature into his pictures"* sê iets van die diep verbintenis tussen kuns en die persoon se innerlike wêreld, waarvan die emosionele en geestelike 'n wesentlike deel is. Wadeson (1987:1) wys daarop dat kuns opsigself solitêr beoefen kan word, maar dat kunsterapie binne 'n verhouding tussen die individu en die kunsterapeut plaasvind, of wat sy as 'n "terapeutiese alliansie" beskryf (Wadeson 1987:1). Eers na my eie bewuswording

van die veld van kunst terapie het ek besef dat kunst terapie baie gemaklik inpas in die narratiewe pastorale benadering en dat dit die veld van narratiewe pastoraat kan verryk, verruim en tot hulp kan wees. In hierdie spesifieke navorsingsveld is nog weinig werk gedoen.

1.4.4 Kunst terapie en terapeutiese kuns: is daar 'n verskil?

Dalley (1987:5) meen dat die belang van die estetiese kwaliteit van die eindproduk van kunst terapie beklemtoon, die katarsis wat in die skeppingsproses geleë is, ondermyn. Dit kan seker waar wees in 'n bepaalde terapeutiese konteks, maar ek stem nie noodwendig hiermee saam nie. Die effek van 'n estetiese eindproduk op die skepper van die werk kan nie onderskat word nie. Dit is juis hierdie blootstelling aan skoonheid wat dikwels 'n persoon se emosies transendeer en hoop gee op 'n beter wêreld (vergelyk Evdokimov 1990:10). Ek is van mening dat daar ruimte is vir albei hierdie benaderings. Om hierdie rede maak ek 'n keuse deur die term terapeutiese kuns te gebruik, aangesien die navorsingsreis juis gaan oor die effek van die skep van 'n estetiese eindproduk op die uitlewing van spirituele identiteit. Hiervolgens word die terapeutiese waarde van kuns, as katarsis of as estetiese oefening, nie in enige opsig ter syde gestel nie. Dit sal later in hierdie studie duidelik word hoe beginsels van kunst terapie juis in die gebruik van terapeutiese kuns aangewend kan word (sien 4.3 en 4.4).

1.5 VERLOOP VAN DIE NAVORSINGSPROSES

1.5.1 Inleidende opmerkings

In die artikel van Muller et al (2001:76) maak hulle gebruik van Anne Lamott se model vir die skryf van fiksie as metafoor vir die verduideliking van navorsing binne die narratiewe benadering. Hierdie model verskaf ook 'n handige proses vir die ontwikkeling van 'n narratiefgebaseerde navorsingsprojek (sien Muller et al 2001:76).

Die proses word beskryf aan die hand van vyf sleutelwoorde, naamlik aksie, agtergrond, ontwikkeling, klimaks en einde (vergelyk Muller et al 2001:78).

Aksie handel oor die aksie van die verhaal en die verhaal van die aksie. Die fokus is op die “nou” en nie op die verlede of toekoms van die verhaal nie. Daar word onder andere besluit oor die aard van die spesifieke aksieveld, beperkings en grense van die veld asook die wyse waarop die aksie nagevors gaan word (sien Muller et al 2001:82).

Agtergrond handel oor die beskrywing van die herkoms van die aksie asook die persone wat aan die aksie gaan deelneem. Huidige sosio-politieke, ekonomiese en ander diskoerse word by die vertelling van die agtergrondverhaal ingesluit (vergelyk Muller et al 2001:84).

Die *ontwikkelingsdeel* van die proses handel oor die uitgebreide ontwikkeling van die navorsingsverhaal. Ten einde die verhaal toe te laat om spontaan te ontwikkel, vra dit geïnteresseerdheid, maar veral ook geduld (Muller et al 2001:84). Aangesien daar vanuit 'n sosiaal konstruksionistiese raamwerk gewerk word waar beide die navorsers en die mede-navorsers saam konstrueer aan die navorsingsverhaal, lewer die navorser nie eensydige kommentaar op die navorsingsproses nie, maar nooi die mede-navorsers om daaraan deel te neem en saam te besin oor die verloop van die navorsingsproses en refleksie daaroor. Die rol van die navorser is om te reflekteer, te fasiliteer en te wag vir die natuurlike ontplooiing van die verhaal (Muller et al 2001:86).

Anders as in meer modernistiese benaderings waar die doel van navorsing dikwels bloot is om die navorser se reeds vermoede teorie te staaf, weet die narratiewe navorser wat getrou is aan die proses nie wat die *klimaks* van die verhaal gaan wees nie (sien Muller et al 2001:87). Om dit toe te laat is dit belangrik dat die navorser nie te vinnig moet wil verstaan of wil probeer om beheer oor die verloop van die navorsingsproses uit te oefen nie. Die implikasie is dat jy as navorser mag voel asof jy in die duister rondtas, maar die geduld word beloon wanneer die verhaal self ontplooi in 'n verrassende einde wat nie vooraf geantisipeer kon word nie.

Aan die *einde* van die navorsingsverhaal kom vrae soos hoe het die mede-navorsers en die navorser in die proses ontwikkel, wat gaan verder gebeur, wat het hier gebeur en wat is die betekenis daarvan. Die doel van narratiewe navorsing is nie om met 'n handvol gevolgtrekkings vorendag te kom nie, maar om met 'n oop einde af te sluit, waaruit 'n nuwe verhaal en nuwe navorsing kan voortvloei (vergelyk Muller et al 2001:90).

Vir my as navorser wat my tans in die middel van hierdie dikwels uitputtende en pynlike reis deur 'n soms donker, moeilik begaanbare woud bevind is die volgende woorde van Muller et al (2001:90), wat e kook aan die begin van hierdie hoofstuk aanhaal, hoogs inspirerend en hoopvol:

Doing research is as uplifting, inspiring, exhausting, and hurting, as it is to do writing. Those who are called to do it will continue to do so because it gives meaning, in spite of, and through suffering.

1.5.2 Veld van Aksie

Die aksie wat nagevors word is in die breër raamwerk van die kunsteraapeutiese veld, maar dan wel met die fokus op die gebruik van kuns as narratief pastorale hulpmiddel, spesifiek ten opsigte van die uitlewing van spirituele identiteit by die jong volwasse vrou.

Ek hoop om mettertyd te ontdek hoe tuis terapeutiese kuns binne die narratiewe benadering is, asook hoe effektief dit binne die pastorale ruimte gebruik kan word. Ek sal graag die uitlewing van spirituele identiteit by die jong volwasse vrou wil ondersoek, asook die manier waarop die uitlewing van spirituele identiteit deur terapeutiese kuns versterk kan word. Daar sal onder andere aandag geskenk word aan die rol van simbole en metafore (sien Muller & Maritz 1998:69), aangesien dit vir kunsteraapie as narratief pastorale hulpmiddel van groot waarde kan wees. Uit die aard van die tema sal ek ook spesifiek wil aandag skenk aan die veld van terapeutiese kuns as sulks en wil aantoon watter verbande tussen terapeutiese kuns en narratiewe terapie gelê kan word. Verder

sal ek ook die relasie tussen kuns en teologie bestudeer om daarmee moontlik aan te toon dat die teologie ongelooflik verryk kan word deur kuns en dat kuns in diens van die teologie en teologie in diens van die kuns kan staan.

1.5.3 Beskrywing van agtergrond en in-konteks ervarings

Die navorsingsgroep bestaan uit vyf persone - vier jong vroue en ekself as die vyfde persoon. Anders as in meer modernistiese benaderings word subjek en objek van navorsing nie van mekaar geskei nie (Gergen & Gergen 1991:77). In die lig hiervan beskou ek ook nie die persone wat deelneem aan die navorsing as objek van navorsing nie, maar as net so 'n geldige deelnemer aan die navorsingsproses as ekself.

Die groep, na wie ek as mede-navorsers verwys, het wekeliks op 'n Dinsdagaand vir twee ure bymekaargekom met 'n baie spesifieke fokus: om uiting te gee aan elkeen se eie belewenis van God/spiritualiteit, en wel telkens in die vorm van 'n kunswerk. Die keuse van deelnemers en werkswyses sal in detail in hoofstuk twee bespreek word. Elkeen van die persone wat deel was van die groep laat hoor haar stem deur die kunswerke wat sy maak. Die kunswerke word dus haar geëksternaliseerde stem. Die reflekteringsgesprekke waarin elke individu haar eie ervarings kan verwoord, gee geleentheid om die stem wat in die kunswerk gehoor word te versterk, nie dat woorde altyd essensieel is nie. Verder gee hulle 'n stem aan kuns in die kerk – 'n stem wat vir baie lank baie stil was.

Die groep bestaan uit vrywilligers en die vroue kon deel wees van die groep vir solank as wat hulle 'n behoefte daaraan sou hê. Die interne ooreenkoms tussen die lede van die groep is dat alle kommunikasie in die groep as konfidensieel beskou word en as sodanig hanteer sal word. Dit bring 'n openlikheid teenoor mekaar mee en 'n groter vrymoedigheid om met mekaar te praat oor persoonlike probleme en lewensondervindinge in die algemeen.

Ek beskou elke verhaal van elke vrou as nog 'n kleur in die groter skildery. Dit is inderdaad die uitdaging vir enige navorser om saam met die mede-navorsers, soos 'n kunstenaar kleure (hier verhale) op die palet te plaas, te meng en op die

doek te skilder, om dan terug te staan en te kyk, om aksente van kleure by te voeg, te verminder of meer prominent te maak, en weer terug te staan. Dit vra 'n voortdurende kritiese benadering van my as navorser en die mede-navorsers om nie te gou tevrede te wees met wat op die doek geskilder is nie, maar voortdurend vir onself te vra hoe die verhale mekaar verder kan komplimenteer.

1.5.4 Ontwikkeling van die navorsingsverhaal

Die uitdaging in die ontwikkelingsfase van enige navorsing is om te beweeg van die beskrywing van die konteks en die navorsingsproses na die daarstel van interpretasie en relevansie van die navorsing vir 'n bepaalde konteks (sien Muller 2004:20). Interpretasie aangaande die verloop van die navorsingsproses is die taak van almal wat deel vorm van die navorsingsproses en nie alleen my taak as navorser nie. In die modernistiese benadering tot sosiale/ geesteswetenskaplike navorsing was die navorser die ekspert wat vanuit 'n klomp data, statistieke en verslae bepaalde gevolgtrekkings kon maak en dan 'n wetenskaplik gefundeerde interpretasie as resultaat kon voorhou. In sosiaal konstruksionistiese navorsing is die navorser maar een van die stemme wat ervarings en tendense kan interpreteer. Daarom is die navorser se eerste taak nie om te soek na data nie, maar om te soek na die betekenis wat mede-navorsers aan die data heg (vergeelyk Muller 2004:20), na die interpretasies wat deur die mede-navorsers oor hulle eie verhale en ervarings gemaak word.

Dit is moeilik om die stem van 'n bepaalde diskoers aan te spreek as die persone wat deur die diskoers beïnvloed word nie daarvan bewus is nie (vergeelyk Wolfreys 1998:24). Om hierdie rede sal ek in die reflektiewe gesprekke heelwat kritiese vrae vra oor die mag van bepaalde diskoerse in die individue se lewens. Voorbeelde hiervan sou kon wees: *Wat dink jy van die mening dat kuns net vir die "alternatiewes" is? As 'n mens sukkel om met of oor God te praat, watter ander manier kan jy gebruik om met God in gesprek te tree?* Ek sal ook krities reflekteer oor die diskoerse wat in die literatuur te vinde is, soos byvoorbeeld dat die kunsteraap as ekspert die werk van 'n individu kan interpreteer aan die

hand van die gebruik van sekere kleure, vorms en simbole, en dan op grond van hierdie interpretasie die persoon in 'n kategorie plaas. Wie sê swart is die kleur van dood en depressie? Wie sê 'n boom sonder blare en vrugte dui op 'n gebrekkige selfbeeld?

Ek dink byvoorbeeld aan die tendens om alle werk in detail te analiseer met behulp van uitgewerkte modelle (sien byvoorbeeld Furth 1988 *The secret world of drawings*) waarin alle individue in dieselfde vorm gegiet word en daar nie ruimte gelaat word vir 'n persoon se eie interpretasie nie. Die navorser is dus die ekspert wat kan verklaar waarom 'n persoon 'n sekere tema kies, sekere kleure gebruik en sekere vorms of simbole voorop stel.

Ander diskoerse (sien Muller, Van Deventer & Human 2001: 82) wat in hierdie afdeling aandag sal geniet is die volgende:

- Onkunde aangaande die kunsterapeutiese of terapeutiese kuns veld
- Die meer algemeen protestantse/ gereformeerde opinie dat kuns en teologie nie werklik saam genoem kan word nie aangesien kuns te doen het met die profane en teologie met die sakrale
- Die gebruik van simbole en metafore in die ontwikkeling van 'n simboletaal as wyse van uitlewing van 'n persoonlike spiritualiteit
- Die unieke manier waarop mense hul spiritualiteit beleef asook die wyse waarop hulle hul spirituele identiteit uitleef

Ek beskou nie die mede-navorser as objek van navorsing nie, maar as net so 'n geldige deelnemer aan die navorsingsproses as ekself. Daarom maak ek gebruik van die term mede-navorser (vergelyk Muller, Van Deventer & Human 2001:77). Die implikasie hiervan is natuurlik ook dat alle navorsingsbevindings vir die mede-navorsers toeganklik is en dat hulle self inspraak het oor wat die uitkoms van die navorsing sal wees. Hierdie benadering plaas die navorsingsreis wat ek kies op 'n totaal ander pad as tradisionele, meer modernistiese benaderings.

Anders as met baie ander navorsingsonderwerpe bied kuns die geleentheid dat daar altyd iets konkreet van die mede-navorsers se kant af op die tafel is. Hulle stem is uit die staanspoor duidelik hoorbaar, of dan in hierdie geval, sigbaar. Dis my taak om die stem van elke mede-navorsers nog duideliker hoorbaar te maak deur die reflekerende gesprek wat ons van tyd tot tyd sal voer. Deur reflekerende gesprek word alle rolspelers bewustelik in die navorsingsproses betrek by 'n oop eerlike gesprek waarin vrae gevra en menings gelug kan word (Gergen & Gergen 1991:93). Alhoewel dokumente tydens die navorsing gekonstrueer is, bly die persoon wat primêr vir die konstruksie van die dokument verantwoordelik was die senior vennoot en die eienaar daarvan (sien Epston en White 1995:284). Sodra ek egter begin om voorlopige interpretasies op skrif te stel sal ek dit aan hulle beskikbaar stel om deur te lees en te sê of hulle daarmee saamstem of nie en wat hulle graag sou wou byvoeg, anders stel of wysig.

Muller (2004:22) verwys daarna dat die gesprek oor godsdienstige of geestelike aspekte nie deur die navorsers op die mede-navorsers afgeforceer moet word nie, maar dat dit eerder 'n eerlike poging behoort te wees om die mede-navorsers se godsdienstige en geestelike verstaan en ervaring van God se teenwoordigheid te hoor en te verstaan, waar dit ingebed is binne die sosiaal-konstruksionistiese proses. Tog is die navorsers se eie verstaan van God se teenwoordigheid in 'n bepaalde situasie ook 'n belangrike bydrae (Muller 2004:22). Vanuit my eie oortuiging is God se betrokkenheid in mense se lewens altyd sentraal. Aangesien my navorsing handel oor die gebruik van terapeutiese kuns in die uitlewing van spirituele identiteit, is ek veral geïnteresseerd in hoe die mede-navorsers spiritualiteit of geestelikheid in die terapeutiese kunsproses uitbeeld, asook watter rol die gebruik van simbole as vorm van kommunikasie met God speel. Hier is dit vir my van uiterste belang dat as 'n individu wel kies om God se teenwoordigheid in die gesprek in te bring, dit nie geïgnoreer sal word nie, maar dat ek ook nie enige persoon sal forceer of manipuleer om dit wel te doen nie. Dis dalk nie so maklik nie, aangesien ek vir myself die vraag vra of hulle nie juis dink dat ek as predikant dit van hulle verwag nie? Moet ek daarom stilbly en kyk

wat gebeur? Of moet ek juis sê dat ek nie van hulle verwag om noodwendig tydens die skeppingsproses met God in gesprek te tree nie?

1.5.4.1 Eie betrokkenheid

Betreffende my eie verhaal beplan ek om op twee maniere daarmee om te gaan. Eerstens sal ek in hoofstuk 2 'n deel invoeg wat handel oor my eie verhaal en agtergrond (sien 2.5.5) en in die laaste hoofstuk sal ek reflekteer oor die effek van die navorsing om my as navorser self (sien 7.9). Tweedens sal ek deur die loop van die navorsingsproses poog om so gereeld as moontlik inskrywings in my navorsingsjoernaal te maak, wat ek tydens die opskryf van die navorsing as verwysing van my eie ervarings en indrukke sal gebruik.

Soos reeds vantevore gemeld is ek uit die staanspoor baie nou betrokke by die aksie. Ek motiveer dit vanuit die kwalitatiewe navorsingsveld van deelnemende aksienavorsing (sien McTaggart 1997: 29, vergelyk ook Muller, Van Deventer & Human 2001: 78). Binne hierdie posisionering sien ek myself nie as die ekspert wat die individue dophou nie, maar vorm ons deel van een navorsingspan waar daar sonder hulle insette nie sprake van enige navorsingsproses kan wees nie. Verder, anders as in die modernistiese benadering, is dit nie my taak om elke persoon se kunswerke met 'n sogenaamde kennersoog te interpreteer en namens hulle te besluit wat hulle dan sou sê of nie sê nie. Interpretasie, asook die keuse of sy enigsins die voltooide werk wil interpreteer, lê primêr by elke individu. Indien sy wel die werk wil interpreteer, is dit ook haar keuse of sy haar eie interpretasie met die res van die groep wil deel al dan nie.

1.5.4.2 Etiese kwessies

Voor daar enige uitsprake oor etiese kwessies gemaak word is die vernaamste sekerlik om jou eie posisie as navorser te verklaar. Deur dit te doen betree ons die navorsingsarena as feilbare mense, eerder as eksperts. Ons identifiseer onself as mense wat deur bepaalde gebeure in bepaalde omstandighede gevorm is (Freedman en Combs 1996:275). Om jouself te posisioneer is 'n voortgaande proses (Freedman en Combs 1996:276) waar jou eie posisie

telkens met die invordering van nuwe kennis onder die vergrootglas behoort te wees.

Om verdere gemaklike oop verhoudings te verseker beskou ek die identiteit van elke mede-navorser as konfidensieel in soverre as wat sy dit verkies (Babbi & Mouton 1998:526) en sal ek nie ons verhouding onder verdenking plaas deur sonder 'n persoon se toestemming inligting oor haar te deel nie.

Aangesien ek as navorser deel is van die navorsingsproses is dit belangrik dat etiese kwessies rakende betroubaarheid, deursigtigheid en konfidensialiteit (sien Janesick 1994: 216) te alle tye hoë prioriteit geniet. Verder is dit ook my taak om nie te poog om die navorsing in 'n bepaalde rigting te forseer nie (vergelyk Muller, Van Deventer & Human 2001:80), maar om getrou aan die narratiewe benadering toe te laat dat die navorsingsverhaal in elke mede-navorser asook in my eie verhaal spontaan ontvou.

Ek sal voortdurend poog om bewus te bly van kritiese etiese kwessies (sien Babbi en Mouton 1998:520-527), soos anonimiteit, konfidensialiteit, misleiding van die mede-navorsers en navorsing van hoogstaande gehalte. Hierin sal my navorsingsjoernaal waarin ek voortdurend my eie gewaarwordings, ervarings en indrukke opteken, van groot waarde wees. Die reflektiewe gesprekke met die mede-navorsers sal ook dien as 'n kritiese stem om geloofwaardigheid aan die navorsing te verleen, sodat die stem en verhaal wat op die einde gehoor word nie net myne is nie, maar veral ook dié van die mede-navorsers. Soos reeds genoem is dit om hierdie rede belangrik dat die mede-navorsers toegang sal hê tot die skriftelike navorsingsverslag.

Vir my as navorser is die vernaamste uitdaging om getrou te bly aan die waardes van die sosiaal konstruksionistiese model, wat beide my teologiese en navorsingsbenadering ondergrond.

1.5.4.3 *Subjektiewe integriteit*

Subjektiwiteit is die term wat gebruik word om te verwys na die bewuste en onbewuste denke en emosies van die individu, denke oor die self en manier waarop die wêreld verstaan word (Weedon 1987:33). Gardner (2004:53) is van mening dat daar nie so-iets soos 'n neutrale waarnemer bestaan wat nie sy/haar eie wêreldbeskouing het en 'n rede het waarom hy/sy die spesifieke navorsing wil onderneem nie.

'n Voortdurende uitdaging wat deur die navorsing daargestel word is dié van subjektiewe integriteit en geloofwaardigheid. Wat hierdie vraag aanbetref vra Lous Heshusius (1994:15) tereg die vraag: Gaan dit daaroor om bloot subjektiwiteit in navorsing te bestuur of kan mens na hierdie noodwendige subjektiwiteit as 'n deelnemende bewussyn verwys? Heshusius (1994:17) is van mening dat 'n deelnemende bewussyn, wat die navorser in staat stel om nuwe verstaan oor die self en die ander moontlik te maak, onderdruk word deur die gedagte van subjektiwiteit wat onder beheer gebring moet word, soos in tradisionele metodes.

Die breër wetenskaplike gemeenskap waarvan ek deel is kan my daarin behulpsaam wees om voortdurend krities na my eie subjektiewe integriteit en geloofwaardigheid te kyk en terselfdertyd bewus te wees van 'n deelnemende bewussyn wat my navorsing kenmerk (sien Heshusius 1994:17).

Verder bevind die navorser hom/haarself ook dikwels buite die navorsingsproses en probeer om op grond van sogenaamde objektiwiteit sekere uitsprake te maak. Gergen en Gergen (1991:76) meld dat wetenskaplike navorsers tradisioneel die rol wat hulle in die uitkoms van die navorsing speel geïgnoreer het. In my geval is ek intens betrokke by die hele navorsingsproses en kan ek hoogstens poog om deursigtig te wees en bewus te wees van my noodwendige subjektiwiteit.

1.5.4.4 Refleksie op navorsing

Vanuit 'n narratiewe standpunt is een van die hoof fokuspunte van navorsing die daarstel van refleksieprosesse in die lewe van die mede-navorsers met die oog op unieke uitkomst (vergelyk Clandinin en Connely 1991:275). Die refleksieproses in sosiale konstruksie is altyd relasioneel en daarom kan die navorsers nie die enigste een wees wat oor die navorsingsproses reflekteer nie (sien Gergen & Gergen 1991:79). Dit bly egter my verantwoordelikheid om altyd opletterend te wees vir nuwe moontlikhede en opgewonde te wag vir nuwe ontwikkelings (vergelyk White 1988:45). Hierdie benadering sal voorkom dat ek nie in 'n groef verval of rigied dink oor die verhale wat besig is om te ontvou nie. Sodra ek begin om die voorlopige navorsingsverhaal op skrif te stel sal ek dit aan die mede-navorsers beskikbaar stel om deur te lees en te sê of hulle daarmee saamstem of nie en wat hulle graag sou wou byvoeg, anders stel of wysig.

Die aksie sal in Afrikaans beskryf word aangesien dit die spreektaal is van die mede-navorsers. Dit is vir my belangrik dat die navorsingsverslag vir die mede-navorsers toeganklik moet wees, daarom sal ek wel van akademiese en teologiese taal gebruik maak, maar steeds poog om die verslag in 'n taal te skryf wat vir alle mede-navorsers toeganklik is.

Die terugvoer sal plaasvind in die vorm van reflekterende groeps gesprekke asook individuele gesprekke. Terugvoer is belangrik omdat dit deursigtigheid en geloofwaardigheid in die navorsingsproses verseker en ook 'n uiters belangrike hulpmiddel is om te verseker dat die mede-navorsers in alle aspekte van die navorsing betrokke bly.

Aan die einde van die jaar beplan ons om 'n uitstalling te hou waar elke vrou die geleentheid sal kry om iets van haar eie spirituele reis en identiteit met persone van haar keuse te deel deur die kunswerke waaraan sy deur die loop van die jaar gewerk het met hulle te deel. Die uitstalling sal 'n verneme reflekterende hulpmiddel wees.

1.5.4.5 Interdissiplinariteit

Interdissiplinêre ondersoek is 'n integrale deel van my navorsing, aangesien daar min werk gedoen is op die spesifieke terrein van die gebruik van kuns binne die teologie. Alhoewel ek in terme van literatuurstudie in verskeie interdissiplinêre velde moet inbeweeg, is dit geen maklike of ongekompliseerde poging nie (vergelyk Muller 2004:22). Dit bly daarom 'n uitdaging om 'n dissipline wat kies om meer modernisties te werk (soos byvoorbeeld die psigoterapie in sielkunde of in kunstherapie) nog steeds as behulpsaam en nuttig te beskou, ten spyte van fundamentele epistemologiese verskille.

Interdissiplinêre velde wat ek sal raadpleeg is onder andere dié van psigoterapie, die kwalitatiewe navorsingsveld, die maatskaplike en sosiale veld, kerkgeskiedenis, die prakties teologiese veld asook die veld van kuns en kunstherapie binne die sosiale wetenskappe.

Dit is my wens dat daar inderdaad alternatiewe interpretasies uit die navorsing na vore sal kom. Hierdie alternatiewe interpretasies interpreteer ek as die unieke uitkomst wat bekend is aan die narratiewe terapie (White 1995:24). Dit gaan veral daaroor om negatiewe diskoerse te dekonstrueer (sien Muller 2004:22) en nuwe maniere van dink en verstaan moontlik te maak. Weereens is dit my etiese verantwoordelikheid om te verseker dat ek niks doen om 'n bepaalde manier van interpretasie of verstaan te manipuleer nie, maar om in gesprek met die mede-navorsers te soek na nuwe maniere van verstaan.

1.5.5 Klimaks of unieke uitkoms

Indien ek poog om getrou te bly aan die aard van kwalitatiewe/narratiewe/sosiaal konstruksionistiese navorsing is dit hoogs onwaarskynlik dat ek al reeds op hierdie stadium kan voorsien wat die klimaks van die navorsingsproses gaan wees. Ek poog om die navorsing nie in 'n bepaalde rigting te forseer of die mede-navorsers te beïnvloed ten einde 'n spesifieke uitkoms daar te stel nie (vergelyk Muller, Van Deventer en Human 2001:87). Ek hoop, sonder om die navorsing doelbewus in daardie rigting te stuur, dat die klimaks hierin sal lê dat die mede-

navorsers sal aantoon dat terapeutiese kuns vir hulle van waarde was in hulle relasie met God en die uitlewing van hul spirituele identiteit, en dat terapeutiese kuns dus nie net opsigself waarde het nie, maar inderdaad 'n narratiewe pastorale hulpmiddel is.

Al hoop ek vir 'n sekere uitkoms, sou die navorsing nie noodwendig misluk het as hierdie uitkoms nie sou realiseer nie en is die moontlikheid vir meer as een soort uitkoms nie uitgesluit nie. Ek sal ook nie die besluit of 'n sogenaamde klimaks bereik is al dan nie slegs aan myself oorlaat nie, maar die mening van my mede-navorsers en reflekerende span, asook die opinie van die breër wetenskaplike gemeenskap, as rigtinggewend beskou.

Na my mening loop die klimaks en die einde van die navorsing nie noodwendig hand aan hand nie. Tog sou mens seker die vraag kon vra of die navorsing uitgereken moet word lank na die klimaks bereik is? In aksie-navorsing bly die vraag altyd: wanneer moet die navorsing beëindig word? Dit is 'n moeilike vraag aangesien 'n mens tog iewers 'n streep moet trek en nie ad infinitum met 'n bepaalde proses kan voortgaan nie (sien Elliot 1984:104). Ek veronderstel dat die uitstalling aan die einde van die jaar hierdie natuurlike afloop van die navorsing sal voorsien. Tog sal ek my voortdurend beywer vir 'n eerlike, deursigtige ontwikkeling (sien Muller, Van Deventer & Human 2001:7) van die navorsingsverhaal, ongeag die omstandighede.

1.5.6 Einde

Alhoewel ek hoop dat die eindresultaat sal aantoon dat terapeutiese kuns nie net baie tuis is binne die narratiewe model nie, maar vanweë die eksternaliserende, metaforiese aard daarvan ook as uiters effektiewe narratiewe pastorale hulpmiddel gebruik kan word, aangesien Godstaal dikwels ook simbolies, eksternaliserend en metafories is (sien Muller & Maritz 1998:67,68), verwag ek dit nie noodwendig nie. Die vernaamste vraag sal lê in die ontwikkeling wat in elkeen van die deelnemers plaasgevind het asook wat die betekenis van die navorsingsgebeure

in ons huidige en toekomstige omstandighede sal wees (sien Muller, Van Deventer en Human 2001:43).

Die blootstelling aan die velde van kunstherapie, terapeutiese kuns en narratiewe pastoraat is alreeds so verrykend dat die waarde daarvan in terme van kennis en ervaring in my eie lewe onskatbaar is. Daar is nog nie veel werk gedoen op die gebied van kunstherapie of dan terapeutiese kuns binne pastorale verband nie. Ek meen daarom dat, ongeag die uitkoms van my navorsing, dit tog 'n bydrae tot die navorsingsarena kan lewer.

Soos reeds gemeld sien ek self-refleksie as 'n uiters belangrike deel van die navorsingsverslag, aangesien dit my mening is dat die navorser nie onaangeraak deur die navorsing gelaat kan word nie. Reinharz (1992:194) is van mening dat die verandering van die navorser nie noodwendig die doel van die navorsing is nie, maar dat dit dikwels die gevolg daarvan is. In die self-refleksie sal die navorsingsjoernaal van groot waarde wees, aangesien veranderinge in die navorser hierin duidelik word (sien Hart & Bond 1995:201).

Die moeilikste deel van 'n self-refleksie is dat ek nie noodwendig altyd bewus is van die invloed van bepaalde diskoerse op my denke nie. Dit kan ook moeilik wees om insig te hê in my eie rol in die navorsingsproses: Waar het ek wel die navorsing probeer manipuleer? Het ek nie soms van my eie magposisie as navorser gebruik gemaak om sekere uitkomst in die verhale van mede-navorsers mee te bring nie? Waar kon ek anders opgetree het? Wat sou die effek op die navorsing gewees het as ek wel anders opgetree het?

Ek gaan poog om voortdurend bewus te bly van hierdie vrae tydens die navorsingsproses en ook om bewus te wees dat ek as navorser inderdaad ook 'n effek op die navorsing het. Hierdie bewustheid sal my met omsigtigheid my keuses laat uitoefen en my aksies laat uitvoer. Vrae aangaande my rol en invloed

sal ook deel vorm van die refleksieproses tussen my en die mede-navorsers, asook die wetenskaplike gemeenskap.

1.5.7 Uiteensetting van hoofstukke

Hoofstuk 1 Komposisie van die navorsingslandskap

In hierdie hoofstuk sal epistemologiese kwessies, asook wetenskaplike en teologiese posisionering aandag geniet. Daar sal ook aandag geskenk word aan die uitvoering en verloop van die navorsingsproses.

Hoofstuk 2 Vyf dogters van Eva

Die verhale van die vyf vroue wat deel is van die navorsingsverhaal word opgeteken. Beide die verhaal van die vroue se lewe tot dusver asook die verhaal van die vroue se interaksie met kuns om hulle te help in die uitlewing van spirituele identiteit sal aandag geniet.

Hoofstuk 3 Kuns en die kerk

Die verhaal van kuns en die kerk sal aandag geniet. Daar sal ook gekyk word na hoe die gebruik van kuns 'n nuwe teologiese verstaan oor die rol van die estetiese tot stand kan bring. Die kritiese vraag van hoe kuns die teologie; en hoe die teologie kuns kan dien, sal ondersoek word. Sake soos simboliek, ritueel en metafoor sal ook aandag geniet.

Hoofstuk 4 Kunsterapie en ander verhale

Ek sal krities kyk na kunsterapie soos dit voorkom binne die literatuur. Die ontwikkeling van kunsterapie tot terapeutiese kuns sal belig word. Raakvlakke tussen kunsterapie en die narratiewe benadering sal ondersoek word. Ek sal veral aandag gee aan narratiewe konsepte soos eksternalisering, "*not knowing*", "*the client is the expert*" en metafoor en simbole, wat die spesifieke aksieveld versterk.

Hoofstuk 5 Die vrou en spirituele identiteit

Die veld van geloofsontwikkeling, spiritualiteit en identiteit, en hoe dit voorkom by die volwasse vrou sal bestudeer word.

Hoofstuk 6 Die gebruik van terapeutiese kuns in die uitlewing van spirituele identiteit by die jong volwasse vrou

Hierdie hoofstuk is reflektief van aard aangesien dit op uitkomst van die navorsing reflekteer.

Die kritiese vraag word in hierdie hoofstuk gevra: Kan terapeutiese kuns as hulpmiddel in die uitlewing van spirituele identiteit by die volwasse vrou aangewend word? Wat is die verskil tussen kuns as narratiewe hulpmiddel en kuns as narratief pastorale hulpmiddel? Hoe het gesprekke oor ervaring met God op die tafel gekom? Hoe het individue na spiritualiteit/ ervaring met God in hulle kunswerke verwys? Het daar bepaalde metafore na vore gekom of 'n simboletaal vir sekere individue ontstaan waarmee hulle met God in gesprek kon tree of iets van hulle eie geloofservaring kon verwoord? Prakties teologiese rigtingwysers vir die gebruik van terapeutiese kuns in die uitlewing van spirituele identiteit by die jong volwasse vrou sal aandag geniet.

Hoofstuk 7 Vyf Dogters van Eva skilder 'n Engel:

Refleksie op die navorsingsproses

Die volgende sake sal in hierdie laaste hoofstuk aandag geniet:

- Refleksie op die navorsingsproses of metode.
- Bydraes wat vanuit die navorsing na vore gekom het.
- Refleksie op my as navorser: die rol wat ek gespeel het. Het ek op etiese wyse met die mede-navorsers en navorsing omgegaan? Watter veranderings het in my plaasgevind? Watter nuwe deure het die deur die navorsingsproses oopgegaan? Ook: Watter nuwe deure het die navorsing oopgemaak vir die praktiese teologie?
- Enige ander interessante ontwikkelings asook slotopmerkings.

